

ԻՈՒՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ԱՏՐԻԱՐԶՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՅՈՓ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ՕԴ ՏԼԻԻ

ԺԱ. ԺԲ

1979

ՄԻՈՆ

ԾԳ. ՏԱՐԻ—ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

1979

Նոյեմբեր — Դեկտեմբեր

Թիւ 11 — 12

1979

November — December

No. 11 — 12

SION

VOL. 53

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press
Jerusalem

digitised by

196-98
A.R.A.R. @ 91-32

ՄԵԾ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ Ի ՊԱՏԻԻ

ԲԱՐԵՐԱՐ ԵԴՈՒԱՐԴ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆԻ

Նոյեմբերի 5ին, Կիրակի երեկոյեան, մեծահանդէս շուրով փառաւորուեցաւ Ս. Աթոռիս բարերար Տիար Եղուարդ Մարտիկեան, Տիթրոյթի Ս. Յովհաննէս Եկեղեցիի սրահին մէջ:

Ամենապատիւ Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքը յապկապէս յղած էր Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպիսկոպոսը. որ հանդիսաւոր երեկոյթին տանի երուսաղէմի Պատրիարքութեան պաշտօնական մասնակցութիւնը եւ խօսքը:

Այս առթիւ, Միացեալ Նահանգներու Նախագահը յղած էր յատուկ գրութիւն մը, զոր կարդաց Վսեմ. Տիար Սէթ Մոմենան: Գովասանական եւ գնահատական պաշտօնագիրով, Նախագահը կ'ըսէր. «Դուք անձնական Ձեր յաջողութիւնը վերածեցիք բարերարութեան՝ մարդնու հանդէպ ընդհանրապէս, օգնելով մշակութային եւ կրթական հաստատութիւններու. ինչպէս նաեւ կրօնական դաստիարակութեան ծրագրներու»:

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը յատուկ Կոնդակով մը ղրկած էր իր սէրն ու օրհնութիւնը մեծ հայորդիին:

Իսկ Նորին Ամենապատուութիւնը ուղղած էր Պր. Եղուարդ Մարտիկեանին գեղեցիկ Կոնդակը՝ զոր «Սիւն» կը հրատարակէ ստորեւ, իր շնորհաւորութիւնները միացնելով պատրիարքական օրհնութեան:

Գեղեցիկ խօսքով մը, Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան ցկեանս Նախագահ Վսեմ. Տիար Ալեքս Մանուկեան ղրուատեց իր վաղեմի բարեկամը եւ գործակիցը՝ Խօսք առին նոյնպէս Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ Եկեղեցիի Հոգեւոր Հովիւ Տ. Փառէն Ծ. Վրդ. Աւետիքեան, Տիար Սթիւ Մուկար, Տիար Հրայր Յովնանեան, Բոյր Արուսեակ, իսկ Յարգելի Բարերարի կեանքն ու գործը պերճախօս բառերով ներկայացուց Տիար Դրիգոր Աղամեան, Նախագահը Պիեթիլի Քօլէճին:

Ուշագրաւ էր ներկայութիւնը քաղմաթիւ հայ ազգայիններու, որոնք եկած էին Ամերիկայի եւ Գանատայի հեռուոր քաղաքներէն, պատուելու համար պատուարժան Տիար Եղուարդ Մարտիկեանը, Նախագահը Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան Ամերիկայի Շրջանին:

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱԿԱՆ ԿՈՆԴԱԿ

ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԾՈՒՈՅ Տ. ԵՂԻՇԷ ԱՐԺԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԵՒ ՇՆՈՐՀԻՒ ԱՄԵՆԱՍՈՒՐԻ ՀՈՒՒՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ Ս. ԱԹՈՌՈՍՍ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ, ՎԵՐԱՏԵՍՈՒՉ ՍՈՒՐԻ ԵՒ ՏՆՕՐԻՆԱԿԱՆ ՏՆՂԵԱՅՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, ՅՈՐՄԷ ՀԱՅԵՆ ՇՆՈՐՀԻ ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԵՐԱՅ ՆՈՐԻՆ ՎՍԵՄՈՒԹԵԱՆ ԵԴՈՒԱՐԴ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆԻ, ՄԵԾԻ ԲԱՐԵՐԱՐԻՆ ԵԴՈՒԱՐԴ ԵՒ ՀԷԼԷՆ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ ԹԱՆՆԱՐԱՆԻՆ ՈՐ Ի Ս. ԱԹՈՒՐ:

Մեծայարգ և Սիրելի բարերար Ս. Աթոռոյս,

Ամերիկայի հայութեան և յատկապէս Տիթրոյթի Եկեղեցիին Ձեր Սիրելութեան ընծայած պատիւին, որ հանդիսաւորապէս կ'արտայայտուի այսօր, կու գանք միացնելու մեր սիրտին ձայնը հեռուոր երուսաղէմէն:

Քսանդինդ երկար տարիներու Ձեր կատարած ղեկավար դերը և կազմակերպչական աշխատանքը Հայ Բարեգործական ազգապարծան Ընդհանուր Միութեան կը հանդիսանայ անգնահատելի նպաստ մը Ամերիկայի հայ կեանքին: Դուք եղաք և կը շարունակէք հանդիսանալ մեծ այն հոգիներէն, որոնք օտարութեան մէջ ապրող հայ մեծ գաղութի մը տուիք Ձեր իմաստութիւնը և գործնական ղեկավարութիւնը՝ ստեղծագործ և միշտ նորոգուող խանդավառութեամբ: Ազգն ամբողջ երախտապարտ է Ձեզի:

Երախտապարտ է նաև Հայ Երուսաղէմը որ վայելեց Ձեր համակրանքը, Ձեր հոգածութիւնը և Ձեր կրկնակի բարերարութիւնը: Առաջին անգամ 1969ին և երկրորդ անգամ՝ 1979ին, Եղուարդ և Հէլէն Մարտիկեան անունը արձանագրուեցաւ Երուսաղէմի երկու շէնքերու ճակատին՝ իրեն բարերարները հայկական թանգարանին: Թանգարանը հայելին է հայ ժողովուրդի մշակոյթին: Քիչ տեղեր կան աշխարհի վրայ, ուր այդ մշակոյթի ստեղծագործութիւնները դիմացած ըլլան պատմութեան աւերիչ հարուածներուն, ինչպէս է Երուսաղէմի հայոց վանքը՝ Այսօր՝ Հնորհիւ Ձեր ազնիւ հոգիին, որ գիտցաւ դեղին մետաղը և կանաչ թուղթը վերածել արժէքի, մենք արդար հպարտութեամբ ցոյց կու տանք քաղաքակիրթ աշխարհին մեր հայրերու ստեղծագործ ձեռքերուն զեղեցիկ վաստակը: Մենք Ձեր մէջ կը տեսնենք հայ հին և նոր արժէքներուն նկատմամբ բարձր հասկացողութիւն և խոր գնահատանք ցուցաբերող այն անձնաւորութիւնը որ պատիւ կը բերէ հայերուս ամէնուրեք: Այսօրուան աշխարհի մէջ, ուր մեծ ազգերն անգամ կը տառապին ղեկավարներու տաղնապէ մը, մենք փառք կու տանք հայու Աստուծոյն որ Ձեզի նման ազնիւ հոգի մը Հնորհեց մեզի:

Մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի ծննդեան Այրին մէջ և Ս. Թարութեան Տաճարին լուսաւոր գերեզմանին առջև պիտի աղօթենք որ երկար տարիներ դուք և Ձեր ազնուափայլ կողակիցը, Տիկին Հէլէն Մարտիկեան, շարունակէք բաշխել ձեր հոգիին զանձը ամէնուրեք և ծաղկեցնէք հայկական կեանքը նորանոր բարեբարութիւններով: Աստուած պահէ ու պաշտպանէ Ձեզ և օրինէ ձեր ձեռքերուն գործը:

Մնամք ողջունիւ Քրիստոսաւանդ սիրոյ և օրհնութեամբ՝

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

15 Նոյեմբեր 1979

Երուսաղէմ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Ե Կ Ե Ղ Ե Ց Ա Կ Ա Ն Դ Ս Ս Ը

«Սիրոն»-ի նախորդ զոյգ Խմբագրականներով, փորձեցինք վերլուծել խոր փոփոխությունները այսօրուան հայ եկեղեցականի տիպարին և նկարագրին: Փորձեցինք գտնել արագ ընթացող մեր ժամանակներու տարբեր ազդեցությունները, որոնք կը փոխեն ոչ միայն եկեղեցականին, այլ կը սպառնան փոխել նաև նկարագիրը Հայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցիին:

Երեք ամիսներ առաջ, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին եկած էին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչները, քննարկելու և որոշումներ առնելու համար Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչներուն հետ, որպէսզի մեղմանայ 1956էն սադին զարգացած սաղնապը մեր Եկեղեցիէն ներս: Առաջին անգամ ըլլալով վերջին 25 տարիներու ընթացքին, լուրջ տրամադրութիւն մը և իրական փափաք մը նշմարուեցաւ միանգամ ընդմիշտ վերացնելու բաժանումը և վերահաստատելու Հայց. Եկեղեցիի միութիւնը, վերստեղծելով կանոնական այնպիսի կացութիւն մը, որ նուիրագործուած էր երկար դարերու պատմութեամբ: Բանակցութիւններու ընթացքին, որոնք տևեցին շաբաթ մը և զրաւեցին երկար ժամեր, յստակօրէն երևցան տարբերութիւններ՝ Եկեղեցւոյ նկարագիրը, առաքելութիւնը, բնոյթը և ազգային դերը հասկնալու երկու բոլորովին տարբեր, չըսելու համար հանդիմանալ հասկացողութիւններու միջև: Մէկ կողմէն, Եկեղեցին կը հասկցուէր իբրև հաստատութիւն մը, որ կը զբաղի ծէսով և դաւանութեամբ, այսինքն կրօնական կեանքի դրսեւորումներով միայն և հետեւաբար՝ ըսելիք չունէր մեր ազգային կեանքին մէջ, այլ պէտք է ընդունէր հետևորդի և ենթակայի վիճակ մը այն կազմակերպութիւններուն և մարմիններուն նկատմամբ՝ որոնք իրական տէրերն են ազգային-եկեղեցական կեանքին: Խօսքը եկեղեցականներուն չէր վերաբերեր միայն, այլ ընդհանուր Եկեղեցիին, իբրև կրօնական հաստատութիւն: Միւս կողմէն, սակայն, Եկեղեցին կը մնար աւանդական իր տեղը իբրև կեդրոն ազգային նկարագրին, ներշնչող ոյժը ազգային մատենագրութեան, առաջնորդողը ազգային երազներուն և կերտողը ազգային նկարագրին:

Եկեղեցւոյ կանոնական կառոյցէն շատ անդին, երկու տեսակետներու բաղխումը կը բնորոշուէր Եկեղեցին իբրև անցեալի հաստատութիւն մը նկատելու կամ ընդհակառակն, այսօրուան և վաղուան մեր կեանքին ներշնչող հոգին նկատելու երկու հիմնական հասկացողութիւններուն միջև: Ժողովի ընթացքին երկարօրէն քննուած թեմերու հարցը, երկու Կաթողիկոսներու հանգամանքը,

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի տրտղոսը, բոլոր այն հարցերը՝ որոնք կէտ առ կէտ քննուեցան և որոնց մասին հիմնական հասկացողութիւններու յանգեցաւ Ս. Էջմիածնի այս ժողովը, չլրացաւ, սակայն, լուծել իրական այն հարցը, որ կը բլխի մեր Եկեղեցին հասկնալու և բնորոշելու երկու տարբեր կեցուածքներէն, Վերջերս, երբ հին մազադաթեայ Աստուածաշունչի մը նկարագրողուած մէկ էջին զեղեցիկ վերաբառողութիւնը կը նուիրուէր հաւատաւոր ղեկավար ազգայինի մը, հետեւալ մտածուած արտայայտեց ան. «Այլ կը բաւէ Աստուածաշունչով զբաղիլ, ալ կը բաւէ կուսակցական ակումբները Եկեղեցիին տակ գտնուող սրահներուն մէջ պահել: Դուրս պէտք է հանել ազգային կեանքը Եկեղեցիի հովանիէն և կեդրոնացնել ազգային տուններու մէջ, որոնք զբաղին քաղաքական գիտակցութեան կերտումով»:

Այս է մեր ժողովուրդի կարևոր մէկ զանգուածին և այսօրուան մեր երիտասարդութեան մեծ մասին հասկացողութիւնը, եթէ ոչ անհասկացողութիւնը, ազգ-եկեղեցի յարաբերութեան: Բաժնել եկեղեցականը և ազգայինը մեր ժողովուրդի զգացականութեան մէջ մեծագոյն պատուհանն է զոր կրնայ գիտազրաւել հայ ժողովուրդը իր գոյութիւնը պահելու պայքարին մէջ: Սիւալ հասկըցուած քաղաքական պայքար մը տանիլ ի հեճուկս Եկեղեցիին կը նշանակէ բնաւ չհասկնալ մեր պատմութիւնը և ազգային մեր նկարագիրը:

Քաղաքականութիւն բառը հեռացած է սկզբնական իր իմաստէն, որ է զբաղաբար, այսինքն պետութիւն մը կառավարելու ձևը. ժողովրդավարութիւն, թագաւորութիւն կամ այլ ձև պետութիւն, ինչ որ այսօր կը կոչենք վարչաձև: Այսօր քաղաքական կը կոչուի ինչ որ կը բնորոշէ կուսակցական, պետական, միջ-պետական գործունէութիւնը որ կը մղէ մարդիկ կամ խմբակցութիւններ իշխանութեան տիրանալու կամ, տիրանալէ ետք, աւելի ուժեղացնելու իրենց դիրքերը: Քաղաքական բառը կը բնորոշէ նաև խմբակցութեան մը կամ համայնքի մը կեցուածքը պետութեան կամ այլ խմբակցութիւններու նկատմամբ:

Պայքարի կամ տագնասպի օրերուն, ինչպէս է կացութիւնը այժմ Լիբանանի կամ Պարսկաստանի մէջ, քաղաքականութիւն է կողմերու գործունէութիւնը, յանուն նոր կարգի մը հաստատումին կամ իրենց գոյութեան պահպանումին:

Սակայն օտար լուծի մը դէմ պայքարը յանուն ազգային նկարագրի պահպանութեան, կամ յանուն ընկերային կեանքի պայմաններու բարելաւումին, կամ յանուն փոքրամասնութեան մը ֆիզիքական գոյութեան՝ ազգային ազատագրութեան պայքար մըն է, որը գծուար է նոյնացնել քաղաքական սակարկութիւններու և իշխանութեան ձգտող քաղաքական հաշիւներու հետ: Եթէ ազգային գոյութեան պայքարը պիտի կոչենք քաղաքական գործունէութիւն, կրնանք յստակօրէն ըսել թէ մեր Եկեղեցիին քաղաքականութիւնը եղած է պահել հայ նկարագիրը, պահելով մեր հայրերու հաւատը: Մեր Եկեղեցիի քաղաքականութիւնը եղած է հաւատքի պատուարը մոլոր բարձրացնել հայ հոգիին շուրջ, հեռու պահելու համար օտար ազդեցութիւններու վտանգը: Վարդանանքէն սկսեալ այդ եղած է պայքարի քաղաքականութիւնը մեր Եկեղեցիին, յանուն ազգային միութեան և ընդդէմ ապագայնացման տարուած պայքարին: Պարսի-

կին և ապա իսլամական նուաճող ոյժերուն դէմ, մեր Եկեղեցին պայքարած է յանուն կրօնքին, իսկ Բիւզանդական քրիստոնեայ ձգտումներուն դէմ, մեր Եկեղեցին պայքարած է յանուն ուղղափառութեան:

Մինչև երէկ տակաւին, Հայ Եկեղեցիի իշխանները կ'երթային միջազգային ժողովներուն և ափ կ'առնէին օրուան զօրաւորագոյն իշխաններուն և թագաւորներուն դուռը յանուն ազատագրական պայքարին, ապահովելու համար հայ ժողովուրդի անկախութիւնը, առ նուազն՝ բարօրութիւնը: Երբ Ներսէս Պատրիարք Վարժապետեան կ'երթար Սան Սթէֆանօ կամ Խրիմեան Հայրիկ՝ Պերլին, երբ Ներսէս Աշտարակեցի Կաթողիկոս կ'երթար քրիստոնեայ Ռուսիոյ հովանին ապահովելու հայ հոյին վրայ, ոչ մէկ զանազանութիւն կար ազգայինին, քաղաքականին և եկեղեցականին միջև: Մէկ պայքար ունէր հայ ժողովուրդը՝ իր ինքնութիւնը պահելու պայքարը:

Սփիւռք և հայրենիք երկու տարբեր զանգուածներու ստեղծումէն ի վեր, քաղաքական պայքարը և պայքարները ստացած են տարբեր պարունակութիւն: Հայաստանի Սովետականացումով, հայկական պետութիւնը կը մտնէր Սովետական քաղաքական ընդհանուր ուղղութեան մը մէջ, որ կը զրկէր զինք միջազգային քաղաքական կեանքին իր անկախ մասնակցութիւնը բերելու կարելիութենէն: Պայքարի երկու ճակատներու վրայ, Հայաստանի պետական իշխանութիւններու քաղաքականութիւնը անգործ մնաց. արտաքին ճակատի վրայ՝ հետապնդումը հայ դատին չգտաւ որևէ պետական հովանաւորութիւն և իրական զօրավիճ Հայաստանէն և Հայաստանի ճամբով՝ Սովետ Միութենէն, իսկ ներքին ճակատի վրայ՝ Սովետ Միութեան զանազան հանրապետութիւններու մէջ ապրող հայ զանգուածները չունեցան կազմակերպուած և զօրաւոր կապեր Հայկական Հանրապետութեան հետ, որ ապահովէին անոնց հայեցի նկարագրին պահպանումը:

Անցեալ տարի, երբ Հայաստանը հանդիսաւորապէս յիշեց Ռուսաստանի հետ իր միացման հարիւրյիսունամեակը, հազիւ թէ յիշուեցաւ որ Ներսէս Աշտարակեցի հերոսական Կաթողիկոսը տիրական այն անձնաւորութիւնն է որ կայսերական իշխանութենէն յաջողեցաւ ապահովել եկեղեցիներու և դպրոցներու շինութեան արտօնութիւն Ռուսաստան ապրող հայ զաւուրներուն համար և բնաւ տեղի չտուաւ Ռուս Եկեղեցիի դաւանական ճնշումներուն դիմաց, յայտարարելով թէ հայեր չ'իրենց առաքելաւանդ կրօնն անփոփոխ են պահել զոհելով ամենայն ինչ ք:

Այսօր, Եկեղեցին չունի կարելիութիւն դարերու աւանդական իր առաքելութիւնը շարունակելու Աշտարակեցի Կաթողիկոսներու զօնով, բարձրացնելով հայկական տաճարներ իբրև հոգեւորները մեր ժողովուրդին, ոչ ալ անոնց կցելու դպրոցներ, հոգեւորը հայ կամքի պողպատին: Եւ Եկեղեցին փոխարինուած չէ Վրաստան, Ատրպէյճան, Անդրկովկաս, Նոր-Նախիչևան, Մոսկուա և Լեհիւնկրատ ապրող հայ համայնքներուն մէջ կառույցով մը կամ հայկական կազմակերպութեամբ մը, որ ապահովէր շարունակութիւնը հայկական-ազգային կեանքին:

Արտասահմանի մէջ տարբեր է պատկերը: Կը մնայ ազգային-եկեղեցական կառույցը, սակայն պարպուած եկեղեցական իրական առաջնորդութենէ և կրօնքէ:

Հայ ցեղասպանութեան յինսամեակի հանդիսութիւններէն ետք, երբ հայ մտաւորականներ սկսան վերլուծել սքանչելի այն երևոյթը, որով ամէն հայ զաղուծ միասնական շարժումով մը ոտքի կանգնեցաւ և զանգուածային անհախընթաց պոռթկումով հրապարակ իջաւ յանուն հայկական դատին, ծանօթ բանաստեղծ Մ. Իշխան յօդուած մը գրեց ըսելու համար թէ հայ երիտասարդութեան մէջ քաղաքական գիտակցութեան ողջունելի հասունութիւն մը պէտք է տեսնել, գիտակցութիւն մը՝ որ փոխարինած է հաւատքի ներշնչած մեծ շարժումները, թէ անցած է ժամանակը Հասունեան և հակա-Հասունեան պայքարներու, դաւանական վէճերու՝ Կաթողիկոսի և Բողոքականին դէմ, զանգակատան կռիւներու՝ եկեղեցիին շուրջ, տակաւին աւելին՝ Վարդանանքներու և մարտիրոսութիւններու, կրօնական հաւատարմութիւններու . . . :

Արտասահմանի հայութիւնը խանդավառել հայկական դատի զաղափարով և մղել պայքարի՝ վերջին տասնըհինգ տարիներու հայկական կեանքին մեծ յաջողութիւնն է։ Սակայն հայկական դատի հետապնդումը վերածել զաղափարաբանութեան մը և ցոյցերը նկատել քաղաքական գիտակցութեան «հասուն վիճակ», կը տանի մեզ այն օրերուն՝ երբ կ'երգէինք «Հերոս մոնչեց, Սուլթան դուզդաց», զեղեցիկ միափութեամբ մը։

Հայկական դատը, իր բոլոր ճակատներով, ներշնչումի միակ աղբիւրէ մը կը բխի։ մեր հաւատքը թէ իր սրբազան հօլին և իր հայրերու շիրիմներուն վրայ միայն կրնայ հայը կապել դարձեալ հանդոյցը իր պատմութեան խզուած թելին։ պատմական իր հայրենի հարազատ երկրին վրայ միայն կրնայ պահել իր ինքնութիւնն ու ազգային սրբութիւնները։ իր քաղաքին ու գիւղին մէջ միայն կրնայ երգել իր յոյզերն ու ապրումները և իր վնասներուն ու տաճարներուն մէջ միայն կրնայ խօսիլ իր հայրերու Աստուծոյն հետ։

Այսօր որ արտասահման ենք և չունինք հողին սրբազան կայքը մեր ոտքերուն տակ, եկած է ժամանակը որ աւելի մոուր պահենք մեր գիտակցութեան խորքը՝ հիւսիսէն սրբութիւնները, «ԱՌԱՄԱՆԱՄԱՆԻ ԿՐԾՆԵՆ . . . զԻՆԵՐՈՎ ամէն ինչ»։ Քաղաքականը կոյր է, երբ կորսնցուցած է յստակ տեսիլքը մեծ սուրբերուն, որոնք մեր ժողովուրդին նայեցան իբրև «Ընտրեալ փոքրիկ հօտ»՝ որուն իրական ոյժը իր որակն է և իր քաջութիւնը՝ ամուր պահպանումը աստուածայինով օծուն ազգային իր ժախիճներուն և արժէքներուն։

Կը մնայ մտածել մեծ հարցի մասին, որ կը թուի վրիպիլ մեր ուշադրութեանէն։ աստուածաբանական և ազգայնական ինչպիսի՞ հիմքերու վրայ պէտք է կազմակերպել Արտասահմանի Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին։

(Վերջ՝ 3)

Շ.

ԿԱՐԵՒՈՐ ԽՈՐՀՐԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՍԱՅՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷԶՍԻԱԾՆԻ

ԵՒ

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ

ՊԱՏԳԱՍԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՄԻՋԵԻ

1956-էն առդին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական Աթոռը տաքնապ մը յառաջացուց Հայ Եկեղեցիէն ներս: Քաղաքական ծանօթ պատճառներով, Անթիլիասի աղբային-եկեղեցական իշխանութիւնները պայքար մը չղթայազերծեցին Մայր Աթոռին հեղինակութեան դէմ, նպատակ ունենալով արտասահմանի Հայ եկեղեցիները քակել Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան հպատակութենէն և ենթարկել Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին: Իրապէս ալ, տաքնապը ստացաւ սուր հանգամանք, երբ Պարսկաստանի, Յունաստանի և Ամերիկայի պետական իշխանութիւններուն ներկայացուցեալ Հայ Եկեղեցիի տաքնապը քաղաքական մեկնարանութիւններով, այդ տարիներուն տիրող պող պոստերազմի մայնութեան համաձայն, որով Ս. Էջմիածնի կը վերադարձը քաղաքական վտանգաւոր դործիք մը ըլլալու հանգամանքը և այդ վերադարձին հիման վրայ՝ կ'ապահովուէր ճշգրտագործը Յունաստանի և Պարսկաստանի թեմերուն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն և ստեղծուէր Ամերիկայի մէջ՝ Կիլիկեան թեմերուն:

Մեր Եկեղեցիի պատմութեան մէջ աննախընթաց այս երևոյթը, որով քաղաքական դործիքի կը վերածուէր Հայ Եկեղեցին և քաղաքական պատճառներով՝ նոյն թեմին մէջ կը ստեղծուէր երկու եպիսկոպոսութիւն, Քրիստոնէական Ընդհանուր Եկեղեցիի աւանդական բոլոր կանոններուն հակառակ, խորթ էր և չէր կրնար տեսլ:

1963 ին, զեղեցիկ ճիգով մը, որ չգնահատուեցաւ ըստ արժանւոյն, պայքարի ոգիով խանգարուած միտքերու կողմէ, Ամենայն Հայոց Հայրապետը եկաւ Երուսաղէմ, հրաւիրեց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը և ողջագուրուամով մը դարձուց պայքարի պատմութեան էջը, բանալու համար եղբայրական յարաբերութիւններու նոր էջ մը:

Երկու Աթոռներու միջև յարաբերութիւններու ընկանոնն ընթացքի մը վերադարձը դանդաղ յառաջացաւ և չէ՛ հասած տակաւին իրական ընկանոնութեան:

1971 ին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչները զացին Մայր Աթոռ և ունեցան նախապատրաստական ժողով մը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչներուն հետ: Մայր Աթոռը պաշտօնական նստակով մը պահանջեց որ բանակցութիւնները նկատի ունենան հինգ հիմնական կէտերը, որոնց բարեւոք լուծումը միայն կրնայ վերականգնել Հայ Եկեղեցիի ներքին միութիւնը:

Քղթակցութիւններ և ճիգեր շարունակուեցան յաջորդող տարիներուն, առանց մօտենալու հինգ կէտերուն, որոնք տաքնապին հիմքը կը կազմէին:

1977 ին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Աթոռակից Կաթողիկոսի ընտրութիւնը առիթ մը ստեղծեց բանակցութիւններուն նոր կեանք տալու: Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի

որոշումով, Գերշ. Տ. Սերովբէ Արքեպս. Մանուկեան նամակ մը տարաւ Ս. Էջմիածինէն Անթիլիաս, հրաւիրելու համար Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը քայլ մը առնելու դէպք թանակցութիւններու յաջողութիւնը: Ն. Ս. Օծութիւն Տ. Խորէն Կաթողիկոս պաշտօնական գրութեամբ մը յանձն առաւ Աթոռակից Կաթողիկոսի ընտրութիւնէն ետք կայանալիք Ազգային Ընդհանուր Ժողովին տանիլ Մայր Աթոռի պահանջները, դրական լուծում մը ապահովելու առաջադրութեամբ: Այս խոստումի հիման վրայ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւնը երկու պատգամաւորներով ժառանկեցաւ Աթոռակից Կաթողիկոսի ընտրութեան և օծումին:

Նոյն տարուան Յունիսի 13ին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Ազգային Ընդհանուր Ժողովը որոշում առաւ յապաւելու Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Կանոնադրութեան 32րդ և 33րդ յօդուածները, ըստ Մայր Աթոռի ակնկալութեան: Կարեւոր այս որոշումով, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը կ'առնէր դրական քայլ մը դէպի տագնապին լուծումը: Հայ Եկեղեցւոյ նոր թիմեր միացնելու Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան և նախապէս միացուած թիմերու վերագաւաճի հարցը բանակցութիւններով լուծելու կարելիութիւնը յստակօրէն կը բացայայտուէր տրուած որոշումով:

Հիւանդանի տագնապը, մանաւանդ հայ ժողովուրդին կրած հարուածները, ուշացուցին բանակցութիւնները մինչև այս տարուան Հոկտեմբերի սկիզբը, երբ, յետ թղթակցութիւններու, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ լիազօր ներկայացուցիչները, պաշտօնական գրութեամբ և հանգամանաւոր իրաւասութեամբ ներկայացան Ս. Էջմիածին, բանակցութիւններու առաւ համար դրական ընթացք:

Ստորև կը հրատարակենք կայացած ժողովին հրապարակած Հաղորդագրութիւնը, մաշթիլով որ հոն առնուած որոշումները իրագործուին երկու Կաթողիկոսութիւններու միջև շարունակուելիք թղթակցութիւններով, ի վերականգնումն Հայ Եկեղեցւոյ միութեան:

«ՍԻՈՆ»

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հոկտեմբերի 4-10 ժողով կայացաւ Ամենայն Հայոց եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւններու ներկայացուցիչներուն միջեւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին վեհաբանին մէջ: Ժողովին նպատակը եղաւ բանակցութիւններ վարել, վերացնելու համար նուիրապետական երկու Աթոռներու միջեւ 1956էն առկին ստեղծուած տարակարծութիւնները եւ վերահաստատել Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ ամբողջական միութիւնը:

Մայր Աթոռը ներկայացուցին՝ Գերշ. Տ. Սերովբէ Արքեպս. Մանուկեան, Գերշ. Տ. Կոմիտաս Արքեպս. Տէր Ստեփանեան, Գերշ. Տ. Վալէ Արքեպս. Յովսէփեան: Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպս. Աճեմեան եւ Գերշ. Տ. Վալէ Արքեպս. Յովսէփեան: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը ներկայացուցին՝ Գերշ. Տ. Արտաւազդ Արքեպս. Թրթռեան, Գերշ. Տ. Տաթեւ եպս. Սարգիսեան, Գերշ. Տ. Մեսրոպ եպս. Աշնեան, Տիար Վահէ Սէթեան եւ Տիար Վարդգէս Տէր Կարապետեան:

Ժողովի նիստերը փոխանորդաբար վարեցին երկու Ատենապետներ՝ Գերշ. Տ. Սեբաստիան Արքեպս. Մանուկեան եւ Գերշ. Տ. Արտաւազդ Արքեպս. Թրթռեան: Ատենապետութիւն կատարեցին՝ Գերշ. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեան եւ Տիար Վարդգէս Տէր Կարապետեան:

Ժողովը ունեցաւ հինգ նիստեր, որոնց ընթացքին քննարկուեցան Մայր Աթոռի կողմէ առաջարկուած հինգ կէտերը.

1. — Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան ընդհանրական հանգամանքը:
 2. — Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան կցուած թեմերու իրաւական վիճակը:
 3. — Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Կանոնադրէն թիւ 32 եւ 33 յօդուածներու վերացումը:

4. — Եկեղեցիներու Համաշխարհային խորհուրդին եւ նման կազմակերպութիւններու միակ պատուիրակութեամբ մը ներկայանալու հարցը:

5. — Եկեղեցականներու նկատմամբ առնուած պատժական միջոցառումի ճանաչումը բոլոր թեմերէն ներս:

Եղբայրական ջերմ մթնոլորտի մէջ եւ Հայց. եկեղեցւոյ միութիւնը իրապէս վերահաստատելու փափաքէն առաջնորդուած, ժողովս խմբագրեց բանաձեւեր այն հարցերու մասին, որոնց շուրջ դրական արդիւնքներ արձանագրուեցան:

1. — Ժողովականները ճամբաներ եւ լուծումներ փնտռեցին, որոնք կրնան վերացնել թիւր հասկացողութիւնները իւրաքանչիւր Կաթողիկոսի հանգամանքի եւ իշխանութիւններուն վերաբերեալ, յայտարարելով Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընդհանրական Հովուապետի հանգամանքը Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ:

2. — Ժողովը նոյն ոգիով իր գոհունակութիւնը յայտնեց 32րդ եւ 33րդ յօդուածներու վերացումի մասին Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Կանոնագրութենէն, հաւատալով որ այդ վերացումը ճամբայ կը յարգարէ թեմերու հարցի լուծումին:

3. — Վերոյիշեալ թեմերու առնչութեամբ, ժողովս կ'ընդունի վերադարձի սկզբունքը 1957 թուականէն առաջ գոյութիւն ունեցող իրաւավիճակին, Վեհափառ Հայրապետներուն թողելով այդ ուղղութեամբ առնուելիք քայլերը:

4. — Ժողովը չյաջողեցաւ համաձայնիլ Եկեղեցիներու Համաշխարհային խորհուրդին միակ պատգամաւորութեամբ ներկայանալու հարցին շուրջ եւ այս հարցին վերջնական քննարկումը թողուց յառաջիկայ ժողովին:

5. — Ժողովը միաձայնութեամբ ընդունեց եկեղեցականներու նկատմամբ առնուած պատժական եւ կարգադրկման որոշումներու փոխադարձ յարգումին սկզբունքը եկեղեցւոյ բոլոր իշխանութիւններուն կողմէ:

Հայց. եկեղեցւոյ ներքին միութիւնը վերջնականապէս հաստատելով, ժողովս ցանկալի կը գտնէ որ Հայց. եկեղեցւոյ բարեկարգութիւնները կատարուին բոլոր նուիրապետական Աթոռներու մասնակցութեամբ:

Ժողովս որոշեց իր աշխատանքներուն արդիւնքը ներկայացնել Ամենայն Հայոց եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսներուն, տնօրինելու համար պարտն ու պատշաճը:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչները ընդունեցին առաջարկը յաջորդ ժողովը գումարելու Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հրաւերով:

Յաջորդ ժողովին թուական կը նախատեսուի 1980ի Մարտ ամիսը:

Ժողովականները իրենց կատարած չափաւոր նկատեցին դրական կարելոր նախաքայլ մը եւ յոյս յայտնեցին որ ապագային կայանալիք ժողովներով եւ փոխանակուելիք նամակներով համաձայնութիւն գոյանայ բոլոր հարցերու շուրջ, յիշագործումն մեր եկեղեցւոյ միութեան եւ հայ ժողովուրդի միասնականութեան:

ԴԻԻԱՆ ՅԱՆՁՆԱԿՈՒՄԲԵՐՈՒ ԺՈՂՈՎԻՆ

10 Հոկտեմբեր 1979

Ս. Էջմիածին

ԱԿՆԱՐԿ ԺԱՌԱՆԳԱԻՈՐԱՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

1967ի Արաբ-Իսրայելյան պատերազմին հետևանքով, նոր դրութիւն մը կը ստեղծուի Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան համար: Սիւրիոյ և Լիբանանի հալածքեան հետ յարաբերութիւնները կը դժուարանան և կը դժուարանայ ժառանգաւորաց Վարժարանին նոր ուսանողներ բերելու հարցը: Պատրիարք Արքազանի իմաստուն կարգադրութեամբ, ցարապակա ՔՅ՝ Անդրէասեան կը զրկուի Թաւրքիա, հոն իրենց խառն համար թեկնածուներ:

Տէր Կարապետ քահանայ յաջողեցաւ քսան ժառանգուորոնք ընտրել և բերել Սղերդէն, Կեսարիայէն, Սինօքէն, Խարբերդէն, Տիզրոնոկերտէն, Պիթլիսէն, Սասունէն և Թաքքըիոյ այլ մասերուն մէջ վերապրած հայ ընտանիքներէն: Նախկին և աւանդական աշակերտահաւաններէն տարբեր էր Թրքահայ աշակերտութեան մուտքը ժառանգուորոց վարժարան: Ասոնցմէ քիչեր միայն գիտէին իրենց մայրենի լեզուն. միայն սակաւաթիւ մի քանին, որոնք Պոլիս փոխադրուած և հոն տեսած էին հայկական վարժարան: Դասաւանդութեան յատուկ դրութիւն մը օտեղծուեցաւ այս առթիւ հայերէն լեզուի նախաաւարիքը սորվեցնելու համար:

Յաջորդդ ատորին, հման աշակերտներու խումբ մը, կողմուած տասներմէկ գու-
ւառացի հայ տղաներէ, եկու միանալու նոխարդին: Վերջիններն ալ կողմացին
մասնաւոր ռապարտն մը և սկսան հայերէն սորվիլ:

1968 ին, Երուսաղէմ կառարած իր այցելութեան առթիւ, ազգային ծանօթ բարերար Տիար Տառուր Տառուրեան յանձն առաւ Թուրքիայէն բերաւած հայ աշակերտներու եռամեայ հոգածութիւնը, յատուկ մեկնանքներ ուղարկով իւր յանձնառու թիւմը:

Քննարկ

1969 ին, Ժառանգաւորաց վարժարանի ֆոն-Տեսաւ Հոգշ. Տ. Արշէն Արեղոյ մեկնեցաւ Պոլիս, նոր աշակերտներ բերելու տառքելութեամբ: Յիսուս ե մէկ նոր պատանինքը եկան Դրուսաղմ ե նոյնազնեղուն հետ կազմեցին աշակերտներու խումբ մը, «Տառուրեան Սաներ» անունով: Եկաւելով որ նորեկներուն մեծ մասը խռով, ոչ ալ ուսումով կը լրացնէին Ժառանգաւորաց վարժարանի պայման-ները, Արեղոյթաղէն քսան սենեակներ յատկացուցան «Տառուրեան Սաներ»ուն: Սա-անոնց հազոժութիւնը յանձնուեցաւ Տէր ե Տիկին Հրոյի Եագգաշեաններուն: Սա-ներուն մեծ մասը տեղաւորուեցաւ Թարգմանչաց վարժարան: Նոր կացութիւն մը ներուն մեծ մասը տեղաւորուեցաւ Թարգմանչաց վարժարանէն: Յիսուս աշակերտներ, բաժնաւոր-ատկոժուեցաւ Ժառանգաւորաց վարժարանէն ներս: Յիսուս աշակերտներ, բաժնաւոր-վեց դասարաններու վրայ, կազմեցին կանոնաւոր ուսանողութիւնը, իսկ երեսուն-ինը աշակերտներ Թարգմանչաց վարժարան արձանագրուեցան, ստանալու համար ի-րենց նախակրթութիւնը:

րինց նախակրթութիւնը

1968-69 տարեշրջանին վերականգնեցաւ նաև ժառանգաւորաց վարժարանի և
Ընծայարանի ուսումնական ծրագիրը։ Ժառանգաւորաց բաժնի դասարաններուն թիւը
բարձրացաւ հինգի, փոխան չորսի, պատրաստուելու համար աշակերտութիւնը երկրոր-
դական ուսման ամբողջական ծրագիրով մը, General Certificate of Educationի զբն-
ւածութիւններուն, Անգլերէն լեզուի, քաղկանութեան, ուսողութեան և գիտական նիւ-
թերու, Ընծայարանի բաժնի դասարաններուն թիւը երեքէն բարձրացուեցաւ չորսի,
Ուսումնական ծրագրի և կրթական միթոսներու վերամշակումի գործին մասնակցե-
ցան ֆրոֆ. Վազգէն Բարսեղեան և Տիկին Բերդուհի Սվաճեան, երկու աշխարհա-
յան ֆրոֆ. Վազգէն Բարսեղեան և Տիկին Բերդուհի Սվաճեան, երկու աշխարհա-
յան ֆրոֆ. Վազգէն Բարսեղեան և Տիկին Բերդուհի Սվաճեան, երկու աշխարհա-

կազմեցին ընդհանուր ծրագիր մը, նպատակ ունենալով աշակերտութեան մակարդակը հասցնել արտասահմանեան զոյգներու աստիճանին:

1968 թ Եռլիս 26-ը պատմական օր մը եղաւ Ս. Աթոռի համար, երբ ռուսները Պիթլիսէն ու Սասունէն, Մուշէն ու Պոլիսէն, Տիգրանակերտէն և Կեսարիայէն, ոմանք քրտախօս և թրքախօս, սակայն փայլուն աչքերով, ծարաւ՝ հայ գիրին և հոգիին, որոնք տարի մը ետք, սորված աշխարհաբարն ու գրաբարի տարիքը, ծուկի եկան Լուսարարապետ Գեորգի Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի առջև և Ս. Եսկորի Տաճարէն ներս ... ընդունեցին դպրոցական չորս աստիճանները» (Սյուն, 1968):

Եռլիսի 28-ին, Պատրիարք Սրբազանը ձեռնադրեց չորս նորընծաները, որոնց մասին խօսեցանք վերև: Ներշնչումի գեղեցիկ շնորհով մը, Նորին Ամենապատուութիւնը ձեռքը երկրեց ձեռնադրածներուն և ըսաւ. «Ես բնաբան չունիմ այսօր, ասոնք են իմ բնաբաններս»:

1970-ին տառնութիւնը նոր աշակերտներ եկան ստուարացնելու «Տառուրեան Սաներ»-ը շարքերը:

1967-1970 եկած թրքահայ հարիւր աշակերտներէն վեցը նուիրուեցան կուսակրօն եկեղեցականութեան:

1971 թ Եռլիս 25-ին, Ամենապատիւ Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքը կատարեց ձեռնադրութիւնը վեց նորընծաներու, բոլորն ալ չրջանաւարտ Ընծախարանէն: Վարդան Սրկ. Տառուրեան վերակոչուեցաւ Տ. Բակուր, Պողոս Սրկ. Մանուկեան՝ Տ. Նուբհան, Մանուկ Սրկ. Մուրաթեան՝ Տ. Գիսալ, Օննիկ Սրկ. Այթաղեան՝ Տ. Վիլիք, Սարգիս Սրկ. Պարսամեան՝ Տ. Խաժակ և Գաբրիէլ Սրկ. Թաշճեան՝ Տ. Մուսելի:

Առաջինը զրկուեցաւ Ամերիկա շարունակելու իր ուսումը, սակայն հրաժարեցաւ իր ուսումէն: Հոգշ. Տ. Նուրիան վրդ. Մանուկեան կը ծառայէ Ս. Աթոռոյ, տարի մը Ժընէի հայոց հովիւի պաշտօնը վարելէ ետք, Հոգշ. Տ. Գիսալ վրդ. Մուրաթեան պաշտօնի կոչուեցաւ Հարաւային Ամերիկա, ուր և կը քահանայադործէ և կ'ուսուցանէ Պուէնոս Այրէսի մէջ, Հոգշ. Տ. Վիգէն վրդ. Այթաղեան զրկուեցաւ Լոնտոն ուսանելու և յաջողութեամբ աւարտելէ ետք Թագաւորական Գոյէճի դասընթացները, կը պատրաստէ օքսֆորտի աւարտաճառը, Հոգշ. Տ. Խաժակ վրդ. Պարսամեան կ'ուսանի Նիւ Եորքի Աստուածաբանական Միացեալ Ճեմարանին մէջ և կը վարէ Առաջնորդական Փոխանորդի պաշտօն, իսկ Հոգշ. Տ. Մուշեղ վրդ. Թաշճեան հոգեւոր հովիւն է Ս. Ճրանսիսկոյի Ս. Եռլիսիցի եկեղեցիին (Գալիֆօրնիա):

1974 թ Սեպտեմբեր 29-ին, Խաչակերացի տօնին օրը, Պատրիարք Սրբազանը ձեռնադրեց երկու չրջանաւարտներ: Սարգիս Սրկ. Տառուրեան վերակոչուեցաւ Տ. Գեղարդ և Համբարձում Սրկ. Պալեան՝ Տ. Ասպետ:

Առաջինը լքեց իր կարգը և հեռացաւ Ս. Աթոռէն, երեք տարի ծառայելէ ետք իբրև Փոխ-Skousle Ժառանգաւորաց Վարժարանի, իսկ Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան մասնագիտանալէ ետք Գրարար լեզուի ուսուցման մէջ, այժմ կը պաշտօնավարէ Ս. Աթոռէն ներս իբրև ուսուցիչ և Աւագ Թարգման:

1960-1975 դպրոցական տարիներուն, Ժառանգաւորաց Վարժարանի և Ընծախարանի ուսուցչական կազմը հաշուեց միշտ Նորին Ամենապատուութիւն Պատրիարք Սրբազանը (Պատմութիւն Ընդհանուր Եկեղեցւոյ և Գարախոսութիւն), Գեորգի Տ. Նորայր Արքեպ. Պողարեան (Աստուածաբանութիւն, Մատենադարանութիւն և Ծիսագիտութիւն), Գեորգի Տ. Եսկոր Եպս. Վարդանեան (Հայ Եկեղեցւոյ Պատմութիւն և Գրիտոնէական, միջնէ մեկնումը), Գեորգի Տ. Շահէ Արքեպ. Աճէմեան (Իմաստասիրութիւն): Նոյն տարիներու ընթացքին, Միաբան Հայրերէն մի քանի տարիներ դասուանդեցին Հոգշ. Տ. Վաչէ վրդ. Իգնատիոսեան (Կրօն և Գրարար), Հոգշ. Տ. Դանիէլ վրդ. Շամլեան (Կրօն, Պատմութիւն Հայ Եկեղեցւոյ), Հոգշ. Տ. Տաթև վրդ. Մարիպեան (Գրիտոնէական, Պատմ. Հայ Եկեղեցւոյ), Հոգշ. Տ. Արշէն վրդ. Այվազեան (Անգլերէն և Գեղարքութիւն), Հոգշ. Տ. Սամուէլ Արդ. Աղոյեան (Կրօն), Հոգշ.

Տ. Աղան վրդ. Պալիթոզեան (Գրաբար, Աշխարհագրութիւն), Հոգշ. Տ. Պարէտ վրդ. Երէցեան (Պատմութիւն Հայ Եկեղեցւոյ), Հոգշ. Տ. Նուբան վրդ. Մանուկեան (Փոխ-Տեսուչ), Հոգշ. Տ. Վիգէն վրդ. Աթազեան (Մարզիչ), Հոգշ. Տ. Խամակ վրդ. Պարսմեան (Փոխ-Տեսուչ և Կրօն), Հոգշ. Տ. Մուշեղ վրդ. Թաշեան (Պատմ. Հայ Եկեղեցւոյ), Հոգշ. Տ. Գեղամ վրդ. Զաքարեան (Հայերէն Գրաբար և Աշխարհագր.), Հոգշ. Տ. Դիսակ վրդ. Մուրադեան (Հայոց Պատմութիւն և Աշխարհագրութիւն), Հոգշ. Տ. Նարեկ վրդ. Մարֆազէլեան, (Հայերէն Գրաբար և Աշխարհագր.), Հոգշ. Տ. Վահան վրդ. Թախտիան (Հայ Եկեղեցւոյ Պատմութիւն, Հայոց Պատմութիւն), Հոգշ. Տ. Ասպետ վրդ. Պալեան (Գրաբար, Ժինչե աշօթ):

Նոյն տարիներուն, որակաւոր ուսուցիչներ դասաւանդեցին գոնազան դասարաններու աշակերտութեան, կարճատե պաշտօնավորութեամբ Պր. Յակոբ Պուճի-գանեան (Պատմութիւն իմաստասիրութեան, Հոգեբանութիւն, Ընկերաբանութիւն, Բարոյագիտութիւն և Մանկավարժութիւն, մինչև 1967), Պր. Պետրոս Լէփէճեան Հայերէն լեզու և երբեմն Թուաբանութիւն, մինչև այս տարուան սկիզբը), Պր. Արայ Գալայճեան (Հայ երուսաղէմի Պատմութիւն, Հայ Գրականութիւն, Բնագիտութիւն և երբեմն Անգլերէն, մինչև մեկնումը 1978 ին, նաև՝ Ուսումնապետ), Պր. Վանէ Գալայճեան (Եւրոպական Երաժշտութիւն, Աշխարհագրութիւն, Գիտութիւն և Թուաբանութիւն, մինչև այսօր), Պր. Սահակ Գալայճեան (Եկեղեցական Երաժշտութիւն, Ուսողութիւն և Քարտուշար, 1967էն մինչև այսօր), Պր. Սիւլէյման Մասսիս (Արաբերէն, մինչև այսօր), Պր. Մովսէս Զանոյեան (Անգլերէն, Պատմ. Ընդհանուր Ազգաց և Ուսողութիւն), Պր. Մովսէս Յովսէփեան (Անգլերէն և Գիտութիւն), Պր. Յակոբ Մնացականեան (Անգլերէն և Պատմ. Ընդհ. Ազգաց), Պր. Յակոբ Տէմիրճեան (Անգլերէն և Պատմ. Ընդհ. Ազգաց), Պր. Յակոբ Սէմէրճեան (Գեղադրութիւն և Գծագրութիւն), Երեանի Համալսարանի հայագիտական բաժինէն վկայեալ Պր. Մանուէլ Քիւտէեան (Հայ Մատենագրութիւն, Գրարար, Հայ Գրականութիւն և Հայոց Պատմ.), Պր. Հրանդ Նազգաշեան (Հայ Գրականութիւն, Հայերէն և Հայոց Պատմ.), Պր. Պերճ Զէֆճեան (Անգլերէն), Պր. Անդրանիկ Պատմութեան (Անգլերէն), Երարայկան Համալսարանի Փրօֆէսօր Մայքըլ Սթօն (Երարածութիւն Հին Կտակարանի), Պր. Ամոն Զիպպին (Երարայեցերէն), Պր. Լիպարիտ Պետրոսեան (Կենսաբանութիւն և Ընդհանուր Գիտութիւններ), Պր. Գէորգ Հինգլեան (Անգլերէն և Երարայեցերէն, մինչև այսօր), Պր. Աբրահամ Սիւրբի, քիմի (Հոյերէն, Գիտութիւն, Թուաբանութիւն և Երկրաշարժութիւն, մինչև այսօր), Պր. Աբրահամ Լինքման (Երարայեցերէն), Պր. Նիկոլայ Տիգրանեան (Անգլերէն, մինչև այսօր), Պր. Օննիկ Մանուկեան (Ընդհ. Ազգաց Պատմ. Երարայեցերէն), Պր. Յարութիւն Հալէպլեան (Գծագրութիւն), Պր. Մալքոմ Վարդանեան (Անգլերէն և Գեղադրութիւն, մինչև այսօր), Պր. Մալքոմ Լիպպիճեան (Երարայեցերէն), Պր. Օննիկ Սովսէփեան (Պատմ. Ընդհ. Ազգաց, Աշխարհագրութիւն, Երարար, և Թուաբանութիւն), Պր. Յարութիւն Մամուլեան (Մատենագրութիւն, Գրարար, և Թուաբանութիւն), Պր. Տէյլիտ Քէրրի (Անգլերէն), Հայր Ալեքսանար Հայերէն և Հայոց Պատմութիւն, Պր. Տէյլիտ Քէրրի (Անգլերէն), Հայր Ալեքսանար Առքինդ (Անգլերէն և Երարածութիւն Նոր Կտակարանի) և Փրօֆ. Մարտիրոս Մինաս-Առքինդ (Անգլերէն և Երարածութիւն Նոր Կտակարանի) և Փրօֆ. Մարտիրոս Մինաս-Առքինդ, Երեանի Համալսարանի հայ լեզուի մասնաբաժնի, որ 1971-1974 դասաւանդեց Հայերէն լեզու, Մատենագրութիւն և Գրարար:

[illegible]

Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպս. ի ձեռամբ (1973) և վերակոչուեցաւ Տ. Ռուբէն, Մինչև այսօր, Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան կը ծառայէ Ս. Աթոռիս։ Սուրբէն Առաքելեան, Նիւ Եօրթէն, վերադարձաւ իր ծննդավայրը և քահանայական ձեռնադրութեամբ կոչուեցաւ Տէր Գեորգ, Այժմ, Արժ. Տ. Գէորգ Քննյ. Առաքելեան կը հովուէ Պինկհամթընի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին։ Լոս Անճէլըսէն Յովաննէս Գասպարեան նոյնպէս վերադարձաւ Գալիֆորնիա և հոն ձեռնադրուեցաւ, վերակոչուելով Տէր Վարդան (1973), ի յիշատակ Վարդան Արքեպս. Գասպարեան՝ իր մեծ հօրեղբոր։ Արժ. Տէր Հայրը հովիւն է Եդեմի Ս. Աստուածածին Եկեղեցին։ Միսաք Սրկ. Թաթուլեան նոյնպէս եկաւ Լոս Անճէլըսէն և հոն քահանայական ձեռնադրութիւնը ընդունեց (1974), վերակոչուելով Տէր Տօրեւ։ Արժ. Տ. Տաթև Քննյ. կը վարէ Ռիալիի Ս. Սահակ-Միսրոպ Եկեղեցին հոգևոր հովիւի պաշտօնը։ Տիթրոյէն Պարսյր Միլլընեան երկու տարիներ կատարելագործելէ ետք իր ուսումը, Միսրանական իր սխալ կատարեց և ձեռնադրուեցաւ (1976) Գերշ. Տ. Շահէ Սրբազանէն, վերակոչուելով Տ. Հայկազուն, Այժմ Հոգշ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Միլլընեան հոգևոր հովիւն է Հէյվըրհիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին։

1975 տարին նոր էջ մը բացաւ ժառանգաւորաց Վարժարանի և Ընծայարանի պատմութեան մէջ։ Յունիսի 25ին, ի ներկայութեան Ն. Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վաղդէն Վեհափառ Կաթողիկոսին Ամենայն Հայոց, Պոլսոյ Պատրիարք Ամենապատիւ Տ. Շնորհք Արքեպիսկոպոսի, Ամենապատիւ Տ. Եղիշէ Պատրիարքին և Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան, Ազգիս մեծ Բարեկարգ բացումը բացուեց հոյակապ շէնքին, որ կոչուեցաւ Ալիւս եւ Մարի Մանուկեան Ժառանգաւորաց Վարժարան եւ Ընծայարան։

Բազմաթիւ երկիրներէ յատկապէս եկած պատուարժան հիւրերու և պետական բարձր անձնավորութիւններու ծափաղջոյններուն մէջ, Վսեմաշուք Բարեկարգ իր արտասանած ճառին մէջ ըսաւ.

«Ամբողջ մեր պատմութեան ընթացքին հոգևոր ու մտաւոր սնունդի աղբիւր հանդիսացած է Երուսաղէմը մեզի, մանաւանդ այնպիսի ժամանակներու՝ երբ հայրենի աշխարհը կործանուածի ու քանդուածի ենթարկուած էր...»

«Ամենէն դժուար ժամանակներուն ալ, Երուսաղէմ կղերականներ հասցուցած է Սփիւռքին, երբ ինք այնքան կարիքը ունեցած է Միաբաններու. և այսօր, աշխարհի տարբեր անկիւններու վրայ Երուսաղէմի Միաբաններու գործունէութիւնը կը կաշկէ՛ն տնոր խոտալոյսիլը։

«Երուսաղէմը կ'ապրի Սփիւռքի հայութեամբ, Սփիւռքի հայութիւնն ալ Երուսաղէմով. այնքան ատեն որ կանգուն ու պայծառ կը մնայ Երուսաղէմի Վանքը՝ վստահ ենք թէ անխափան պիտի մնայ Սփիւռքի հոգևոր մատակարարութիւնը...»

Ս. Աթոռիս Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարքը իր խօսքին մէջ ըսաւ. «Եթէ նորակառոյց Ալիւս եւ Մարի Մանուկեան Ժառանգաւորաց Վարժարանի հանդիսաւոր պայմաններու մէջ պաշտօնական բացումը հոգեկան անխառն գոհունակութիւն և քերկրանք կը պատճառէ անզուգական բարեբարին, միւս կողմէ բարոյական ծանր այլ քաղցր պարտաւորութեան կ'ենթարկէ Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութիւնը. պարտաւորութիւն՝ զոր Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը միշտ ունեցած է իր վրայ և զոր իր նուիրումը գահակալներուն հովանաւորութեամբ պատուով ու բացառիկ զոհողութիւններով իրագործած է առանց ընդմիջումի...»

Առանց ընդմիջումի և շարունակաբար վերանորոգելոյ թափով, Վարժարանը շարունակեց իր կեանքը, փոխադրուած նոր շէնքին մէջ։

Այս անգամ դարձեալ վերակազմուեցաւ կրթական ծրագիրը։ «Տառուրեան Ստաներ» փոխադրուեցան նոր շէնք, դասարաններ կազմուեցան անոնց համար, որպէսզի պատրաստուին ուղղակի ժառանգաւորացի դասընթացքին։ Ուսուցչական կազմին եկան միանալու Փրօֆ. Փայլակ Անթապիան, Երեւանի Մաշասցի Անուան Մատենադարանի գիտական նախկին Գրառուղարը և Լենինականի մէջ Արդի Հայերէնի և

Վարժարանն յաճախեցին նաև Ամերիկացի համալսարանական մը՝ Լուիս Շառլ, եէյլ համալսարանէն, որ տարիէ մը աւելի անցուց հմտանալու համար գրաբար և միջին հայերէնի, Անգլիոյ Օքսֆորտ համալսարանէն Բիթր Գառլ, որ հմտացու գրաբար և աշխարհաբար հայերէնի և մինչև այսօր կը շարունակէ, նոր ժամանած էնտրիւ Մէյսի հետ, իր դասընթացքները:

Այսպէս, 1843էն ի վեր, հարիւր երեսուն և վեց տարիներէ ի վեր, մեր եկեղեցիի սրտին մէջ իր արժանները խորունկ նետած այս հաստատութիւնը նուիրուած է եկեղեցականներ պատրաստելու նուիրական առաքելութեան: Մեր եկեղեցւոյ զեկավարութեան լուծը տարած հայ հոգևորականներէն շատեր, զոր թուեցինք, զաւակներն են այս հաստատութեան, մանաւանդ այսօր:

Վերջացնելու համար պատմական այս ակնարկը, կը մէջըրհինք 1979 ի «Սիոն» Մայիս - Յունիսի թիւի Քմբագրականէն հետեւալ տողերը.

«Վերականգնել աստուածայինը մարդկայինին մէջէն և պայծառակերպել մարդը Աստուծոյ լոյսին մէջ, կը նշանակէ հասցնել մարդը այն բարձունքներուն՝ ուր միայն կը գտնէ ինքզինք ամբողջապէս: Այս է նպատակը իսկական կրթարանին: Մանաւանդ երբ կրօնական հաստատութիւն է ան, ուր ժառանգաւորներ կը պատրաստուին վաղուան ընծայումին Աստուծոյ և եկեղեցիի ծառայութեան:

«Մտաւայել Աստուծոյ կը նշանակէ ծառայել իր նմանին՝ մարդուն, քանի որ ընկերոջ սիրոյն մէջ միայն կ'ամբողջանայ սէրը դէպի Աստուած: Ան որ չի սիրեր իր տեսած եղբայրը, ինչպէ՞ս կ'ընայ սիրել զԱստուծո, զոր իր աչքերով չի կրնար տեսնել»:

«Հայ եկեղեցւոյ խոր ըմբռնումը կրօնաւորի մատուցելիք ծառայութեան կ'ամփոփուի առաքելութեան սկզբունքին մէջ, որով ան իր անձը կը դնէ իր պարտականութեան կատարումին մէջ: Իսկ իր պարտականութիւնն է ցոյց տալ Աւետարանի ճամբան հայ անհատին և հայ հաւաքականութեան իր հայրերու լեզուով, մշակոյթի, աւանդութեան և հաւատքի լոյսով:

«Պատրաստուիլ այդ պարտականութեան գիտակից կատարումին, տիրել մայրենի լեզուին, հաղորդուիլ հայկական մշակոյթի գանձերուն, մեծնալ աւանդութեան հրապոյրին և հաւատքի ջերմութեան մէջ, կ'ենթադրէ կրթական ճիգ մը, որ կարելի է տակաւին Ս. Յակոբեանց Տաճարի կամարներու ներշնչումի զօրութեամբ և Սրբավայրերու հաղորդական ներկայութեամբ:

«Եւ դարձեալ, դպրոցական տարեշրջանի վերջաւորութեան, կը հարցնենք մենք մեզի. որքանով պատրաստ են մեր շրջանաւարտները երթալու աշխարհին և տանելու առգնապոզ գիտնականին կամ աշխատող մարդուն խաղաղեցուցիչ վեհութիւնը Աստուծոյ խօսքին: Առ նուազն քայլ մը յառաջացած են վաղուան իրենց առաքելութեան ճամբով, յաջողած են զիջեալ անհրաժեշտը, բայց միևնոյն տեսնելու աւելի հայ և աւելի՛ եկեղեցական»:

(Վերջ՝ 3)

Շ.

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՍ ԹԱԳԱՒՈՐ

Մենք չունինք այսպես կոչված առաջին, զոր Կաթոլիկ եկեղեցին կը կատարէ իր եկեղեցական տարւոյն վերջին կամ Ս. Ծնունդը կանխող Գալստեան (Advent) շաբաթը կիրակիները նախադրող կիրակիին: Բայց, բոլոր քրիստոնեայ ժողովուրդներու նման, կ'ընդունինք զԱյն իբրեւ գերազանց Տէրը — և ուստի թագաւորը կամ թագաւորներու թագաւորը, ինչպէս կը կոչենք զԱյն մեր եկեղեցւոյ աղօթքներէն մէկուն մէջ — համայն տիեզերքի:

Քրիստոս պիտի թագաւորէր Յակոբի տան վրայ և Անոր թագաւորութիւնը վերջ պիտի չունենար: Այդպէս նախաձայնած էր Գաբրիէլ 'հրեշտակապետը' Անոր հրաշալի ծնունդը Ս. Կոյսին աւետած ատեն:

Թէ ինչպէ՞ս Քրիստոս տիրած է աշխարհին: Պատասխանը պարզ է: Նախ գոյութիւն ունի Քրիստոնէական եկեղեցին, իր հոգևոր թիրակալութեան սահմանները ընդարձակած երկրագունդի ամէնէն խուլ անկիւնները մինչև, միլիառը անցնող իր հետեւորդներով, այս արեւի տակ ապրող գրեթէ բոլոր ցեղերէն ու ժողովուրդներէն: Այն եկեղեցին՝ որուն ռեֆորմի գաւառներն իսկ պիտի չկարենան յաղթահարել: Յետոյ, Քրիստոս տիրած է մարդկային մտքին իր հիասքանչ մշակոյթով ու քաղաքակրթութեամբ: Դիտեցէ՛ք աշխարհի քարտէսը: Որքա՞ն ծաւալած է քրիստոնէական մշակոյթը և որքանով նպաստած մեր զգացումներու յղումին ու նկարագրի աշխուսցման: Որքանով օժանդակած է ճարտարապետութեան, երաժշտութեան, բանարուեստի և այլ արեւեստեաներու զեղանրաշ փթթումին:

Պատահականութեան մը արդիւնքը չէ որ, վերջին քսան դարերու ընթացքին, մարդկային պատմութեան քանազան բնագաւառներուն մէջ իրազգործուած նուա-

ճունները, իբրեւ արուեստ կամ գիտութիւն, կատարուած են Քրիստոսի թագաւորութիւնը ճանչցող, անոր հպատակութիւն յայտնած երկիրներու մէջ ու ժողովուրդներու միջոցաւ: Հեռու քրիստոնէութեան նպաստէն, Շէյքսպիր մը, Միքէլ-Անճէլո մը կամ Պէթրովէն մը պիտի չկրնային ըլլալ այն՝ ինչ որ եղան և կամ մարդկութեան տալ այն՝ ինչ որ տուին: Արեւելք քարտէսէն Քրիստոսի լոյսին բացուած Եւրոպան ու Ամերիկան, ջնջեցէ՛ք քրիստոնէական մտայնութիւնն ու քաղաքարաքանութիւնը, ու կենաք չաաբան պիտի կորսնցնէ իր քաղցրութիւնն ու հրապոյրէն, նախաքրիստոնէական դարերը յիշեցնող սոււայտանքի ու խաբափոսէ միջոցով: Ինչպէս ինչու անկարողը համակելով սրտերը թշուառ աղամորդիներու:

Բայց ինչպէ՞ս ամէն թագաւոր կամ իշխանութեան գլուխ գտնուող անհատ իր օտարազաններէն՝ այնպէս ալ Քրիստոս հպատակութիւն ու նազանդութիւն կը պահանջէ մարդ արարածներէն: Հպատակութիւն մը սակայն որ չի պարտադրուիր բիրտ ոյժով ու պատժական անազորոյն օրէնքներով: Որ չի դնէր մեր ուսերուն լուծ մը, վեր՝ մեր սկզբն անձին սահմանափակ կարողութիւններէն: Որ կը յատկանշուի իր երկայնամտութեամբ, երբ պատժիչ իր բազուկը չի դար հարուածեալու միջ, ամէն անգամ որ ըմբոստանումը իր հեղինակութեան դէմ ու թերանումը պարտաճանաչ հպատակներ ըլլալու մեր դերին մէջ:

Քրիստոս Տէրունական Աղօթքին մէջ մեզի սորվեցուց խնդրել որ երկրի վրայ ալ հաստատուի իր թագաւորութիւնը, ինչպէս է ան երկնքի մէջ: «Եկեղեցի արքայութիւն քո»: Բայց չի բուսեր միայն թուրքական կրկնել այդ բարի բաղձնաքը: Պէտք է որ անձնիւր քրիստոնեայ անհատ իր սեփական — ի՞նչ փոյթ սկար — միջոցներով աշխատի ու սատարէ այդ թագաւորութեան օր առաջ տիրապետման մեր ժողովրդին ալ վրայ:

Ըսինք թէ Քրիստոս թագաւորած է ժողովուրդներու մէջ նաև քրիստոնէական հարուստ մշակոյթով: Հայց. եկեղեցին ալ, իբրեւ միջին հազարամյակ եկեղեցին, դարերու ընթացքին, իր հովանիին

տակ ստեղծած է ուրոյն մշակոյթ մը՝ որ պատուով կրնայ մրցիլ աւելի հզօր Եկեղեցիներու մշակոյթներուն հետ։ Այսպէս, մեր կրօնական գրականութիւնը, խորապէս հոգեւոր կնիքով դրոշմուած բանահիւսութիւնը, զմայլելի շարականներն ու աղօթքները — որոնց մէջ իր եզակիան տեղը ունի Նորեկացիի Աղօթամատեանը, իբրեւ մէկը համաշխարհային կրօնական գրականութեան գլուխ-գործոցներէն — արդար հպարտութեամբ կրնան բարձր պահել մեր ճակատը օտարներու առջև։

* *

Այսօրուան աշխարհին մէջ, ուր գահեր կը տատանին ու թագաւորներ մէկ օրէն միւսը գահընկէց կ'ըլլան, Բրիտանոսի թագաւորութիւնը աւելի կ'աժաւարուի ու կ'արժատանայ, հակառակ այս կամ այն երկրին մէջ, կարգ մը վարչաձեւերու սեղմումներուն հետեանքով անոր կրած ընկերակցութեան, երեւութական ամբողջանումին։ Կ'ընդարձակէ սահմանները իր տիրակալութեան սրտերու ու մտքերու աշխարհէն ներս, փառսելու համար իրտեղ ու գերազանց կրօնքը։ Ըլլալու իր հանգամանքը։ Պատճառը ասոր։ Այդ թագաւորութեան առաջ աշխարհէն չըլլալու հանգամանքը, ուրիշ խօսքով՝ հոգեւոր բնոյթը։ Ու չէ՞ որ հոգի առաւել է քան զմարմինը։

Հրեաներ երբ Պիղատոսի առջև կ'ամբաստանէին զԲրիտանոս, կը յայտարարէին թէ չէին ճանչնար զԱյն իբրեւ թագաւոր և չէին ուզեր որ Ան թագաւորէ անոնց վրայ։ Մենք ալ արդեօք նոյնը կրկնած չենք ըլլար մեր ամէնօրեայ մեղանշումներով։ Իր թագաւորութիւնը մերժած չենք ըլլար ամէն անգամ երբ կը թերանանք քրիստոնէական մեր պարտականութեանց մէջ, երբ կը զլանանք կատարելու մեզմէ պահանջուածը հանգէպ մեր ընտանիքին, ընկերութեան կամ համայնքին։

Բրիտանոսի տրուած ստորագրութիւններէն քաղաւոր բառը կարեւոր իր տեղը ունի

մեր Ժամագրքին մէջ։ Իսկ Ս. Պատարագի ընթացքին, երբ պատարագիչ քահանայն Ս. Ակիհը կ'ընդունի տարկաւագի ձեռքէն, կ'ըսէ. «Մի՛ վէ՛ սա, թագաւոր փառաց...»։ «Խորհուրդ խորին»ն անմիջապէս ետք, Սրբազան Խորհուրդի սկիզբը — կարգ մը տեղեր նաև տւարտին — երգուող տաղը կը սկսի «Թագաւոր երկնաւոր» բառերով։ Մինչ Թարութեան կիրակիներու շաշու շարականներէն շատերուն մէջ շեշտուած է Թիսուսի թագաւորական հանգամանքը. «Թագաւոր փառաց Բրիտանոս», «Թագաւոր Բրիտանոս, էպից Շօր և Հոգւոյն», և այլն։

Հրեաներ մեքսիցիի Բրիտանոսը ճանչնալ իբրեւ թագաւոր և այդ մակդիրը հեգնականօրէն գնել տուին խաչափայտի ճակատին։ Բայց իրենց անարգած Վէմմը եղաւ Վելուս անկեանը։ Ու Հերովդէսներու և Ներոններու կործանած գահերուն փլատակներէն ծնունդ առաւ մեծագոր ու անվախճան թագաւորութիւնը Բրիտանոսի, որ խաչը ունեցող իբրեւ դրօշ ու սէրը իբրեւ զէնք, անոնցմով զինաթափ ընելու ու ի վերջոյ գերելու համար կործար սւ խռայն սրտերը մարդերուն, իր մականին տակ առնելու համար հպատակներ՝ աշխարհի քաղաք ժողովուրդներէն, կողմէն համար Վընտրեալ հօտը, որ քաղութեամբ պիտի սահմարհէր աշխարհի մեծագոր կայսերուն հրահանգներն ու հրամանները, երբ անոնք հաշտ չէին ընթանալ Սերիսաւոր թագաւորին հաստատած վսեմ ու փրկարար սկզբունքներուն հետ, պիտի տային իրենց կեանքն իսկ, մնալու համար հաւատարիմ զինուորները Բրիտանոսի և արժանանալու համար երկնաւոր փառաց պսակին՝ զոր մեր աշխարհի գոռոզ և մեծամիտ արքաներէն և ո'չ մէկը կրնայ շնորհել իրենց։

Թողունք ուրեմն որ Բրիտանոս թագաւորէ մեր ամբիւն, մեր խղճին, մեր զգացումներուն ու մեր քովանդակ էութեան վրայ, ու մեր ապահովութիւնն ու երջանկութիւնը փնտռենք իր թագաւորութեան հաւատարիմ ու անձնազոհ հպատակները եղած ըլլալու սփոփարբ գիտակցութեանը մէջ։

ԳԵՌՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻԴՅԱՆ

* * *

Young have you been and often gone astray,
But you have the pain of regret endured;
You couldn't choose between good and bad alway,
But always desired the noble and good.
Many a dream and wish remained incomplete,
And much have I left in my life undone,
A good share of care life for me did mete
And severe Time's swift wheels relentlessly ran.

The needs are countless, there's so much to do,
My weak energies I've spent in vain,
Don't err anymore, my heart, don't err anew,
To correct mistakes, time did not remain.

Trans. MANOUKIAN

MARO MARKARIAN

Ք Ա Ռ Ե Ա Կ Ն Ե Ր

Դուն զօրաւոր՝ ես զրկար, կրնաս ուզածդ պահանջել,
Պահանջածըդ՝ թէ չըսամ, կրնաս պատժել ու սանջել,
Ըրէ ինչ որ կը կամիս, ծունկի պիտի չըզամ ես,
Սակայն ձայնն այս բողոքիս պիտի յաւիտեան ալ հնչէ:

Ինչքան կը սիրեմ արանեսներդ բարձրագրեայ,
Ու քու ծառերը, հսկումի կեցած՝ գիշերն ամբողջ,
Արվույն եղբուն ներքե ջրերուդ խիւղն ու խոխոջ,
Մայր երկիր, կ'ուզեմ որ սիրքս քեզի նուէր մընայ:

Ո՛ւր էի ես դեռ չծընած,
Ո՛ւր պիտի՝ ըլլամ ես մահէս ետք,
Կա՛յ աւելի միթէ պարզ հարց,
Եւ աւելի բարդ առեղծուած:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՄԵՆՔ՝ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆԵՐՍ

Մենք՝ բանաստեղծներս,
Որ գիտենք մաշիլ մարդոց սրտն ներս,
Որ դժմ ենք կեղծին, սխալին, սուսին,
Պաշտպանը հզոր՝ զրկուածին դասին:
Մենք չունինք խօսքեր շողում ու անոյց,
Խնչ փոյթ ուրիշին ըլլանք «աչի փուլ»:
Մեր խօսքն է դառնում, մեր բառերը՝ զէնք,
Որով փութ խիղներն մենք կը հարուածենք:
Ու կը վերթենք երկինքն ամպածրար,
Խոհեր սրբազան կը բերենք աշխարհ:
Մերք կ'ըլլանք խոհուն ու մերք ալ յիմար,
Կեանքին ու մահուան աչքով հաւասար
Նայող էակներ առեղծուածային,
Նոյն սէրը տուող նորին ու հինին:
Մենք արդարութեան դասին ախոյեան,
Պիտի մեր խօսքով ապրինք յաւիտեան:

Մենք՝ բանաստեղծներս,
Վասին, անյոյսին հետ չունինք աղերս,
Մեր խօսքը հուր է, շաղկապ մտքակ,
Զարին սիրն մխուած թունաւոր նեղրակ.
Անխաւաքածին պաշտպանն ենք հզոր,
Այրած սրտերու՞՝ հետքեր օրօր:
Մենք «մուսա»ներուն դարպասող խենթեր,
Աշխարհի բուքին դժմ միտք աներեր.
Թմրած խիղներուն՝ անսպառ կորով,
Խոցուած սրտերուն՝ մայրական գորով:

Թող այսպանեն մեզ ու թող ֆամահրեն
Զոր մտքերն ու փուն մարդերն անօրէն,
Մարդերը որոնք կը փախչին մարտն,
Ու հզորին դժմ լուս առաջ գիտեն,
Քծնող, կեղծպարիս՝ բիրտ ոյժն կը պաշտեն:

Ով ըլլայ փերթող ու չըլլայ այսպէս,
Ու դառել փորձէ կոչումին իւր վէս,
Ես այդպիսին չեմ կոչեր բանաստեղծ,
Այլ թուղթ մտնող գրչակ մը ճխեղծ:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Հ Ա Յ Կ Ո Կ Ա Ն Ծ Ո Մ Կ Ա Գ Ր Ե Ր

Հայերեն ձեռագիրներու մէջ յաճախ կը տեսնուին ծածկագրուած բառեր կամ տողեր, որոնք ծանր կամ թեթեւ աշխատանքով վերծանուած են բանասէրներու կողմէ: Մեր այս յօդուածին նիւթ պիտի կազմեն չարք մը ծածկագիրներ որոնք կարօտ են վերծանումի:

Նախ կ'առնենք քանի մը երկգիր ծածկագիրներ:

1. — Յուլիան Զեռագրաց Անկիւրիոյ, Անթիլիաս, 1957, էջ 824. — Զեռամբ անիմատ ռաւ, հէ, ոք, խէ, (ժա), ժւ, դէ, լք, ժն, ոք, (զփ), չփ. այսինքն՝ Ասլան Կուլի: Կլոր փակագրի մէջ առինք ծաւ զփ ղոյգերը որովհետեւ սխալ էին, և անոնց տեղ նշանակեցինք ճիշդ ղոյգերը՝ ժւ և ռփ: Նոյն Ասլան Կուլի ղպիրը երկու տարի յետոյ իր անունը ծածկագրած է սիւնակէտագրով, 1680 թուին (նոյն, էջ 1266):

2. — Նոյն, էջ 882, ուր կան հինգ այլաձև ծածկագրութիւններ. երկրորդն է, ռւ, հէ, էճ, լք, ժն, (բպ), խւ, բպ, [խւ], թց, էճ, լք, ժն, ըմ, այսինքն՝ Աստուածայտուր: Կլոր փակագրի մէջ առինք բպ ղոյգը, որ սխալ է, և անկիւնաւոր փակագրի մէջ աւելցուցինք խւ ղոյգը, որ կ'ըպակսէ:

3. — Յուլիան Զեռ. Նոր Զուղայի, Ա., Վիեննա, 1970, էջ 251. — Յե, չփ, լւ, էճ, ճա, ըմ, հէ, էճ, ճա, իւ, խւ, ժւ, լք, հէ, այսինքն՝ Զիք տէր Ստեփանոս, Նոյն Ստեփանոս Զիք Երէցը իր անունը ծածկագրած է ճՈԱՆքի ձևեր Ստեփէց ձեռով, 1628 ին (Յուլիան Զեռ. Զմամուր, Բ., էջ 80):

Հետագայ ծածկագիրները բաղադրեալ ձև ունին և այդ պատճառաւ դժուարացած է անոնց վերծանումը:

4. — Թորոս Աղբար, Ա., Կ. Պոլիս, 1879, էջ 77. — Ձմեռեալս հոգեով յիշեալով ժառանգորդ:

« ||..... |. ||||... |... |.. |..... |||..... ||.. » սիւնակէտագիր

« Ե Դ Ս Լ Դ Լ Ս » Կ ա վ գ բ Ե ց Ի ծածկագիր

գ Ե ր Ե ք բ ա դ ւ եղբայրագիր

ո վ ն ո Թ յ մ ն փոխարինագիր

ո Ե ր Լ Ե վ ն ո Թ յ մ ա ն ւ Ի խառնագիր

ն երեւով Թումային վերծանութիւն

Դուք, բանաստեղծներ, գիտցէ՛ք ձեր սրտէ՛ք,
 Ձեր պատուանդանէն փողոց մի՛ իջնէ՛ք:
 Որ դուք միշտ ապրիք, ձեր լայն սրտերուն
 Անմահանալու հրճուանքը անհուն:
 Տուէ՛ք սուրեւսի սէրը վարդերուն,
 Արհամարհեցէ՛ք փռեփն դարերուն:

Գ. ՀԱՐՏԱՐ

A.R.A.R.@

ՎԱՐԴԱՆ, ԱՐԵՎԻԷՂՈՒ «ՀԱՒԱՔՈՒՄՆ» ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ»

ԿՈՐԱԾ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐԸ

«Հաւաքումն Պատմութեան» արժէքաւոր ճերմակ ընդհանուր աղբիւրագիտական քննութիւնը ցոյց է տալիս, որ նրա հեղինակը՝ Վարդան Արեւելցին ժամանակագրական յաջորդականութեամբ օգտագործել է իրեն մատչելի գրքերէ բոլոր նախնիաց պատմագրական բնոյթի հայերէն աղբիւրները⁽¹⁾։ Ըստ այսմ, օրինական հարց է առաջ գալիս, թէ ինչո՞ւ նա պիտի բացառէր, կամ՝ արդե՞օք բացառել է, այն մի քանի աղբիւրները, որոնք կորած են համարւում առ այսօր մեզ հասած չլինելու պատճառով, սակայն ժամանակին եղած պիտի լինէին նրա արամագրութեան տակ։ Բացի այդ, այն հանգամանքը, որ «Հաւաքումն Պատմութեան» մէջ նաեւ ընդգրկուած են այն իրադարձութիւններն ու ժամանակները, որոնց վերաբերում են նշուած կորած աղբիւրները, և դրանց վերաբերեալ նիւթերի զգալի մասի մասը հասցէն դեռեւս մեզ յայտնի չէ, հարկադրաբար հիշելու է տալիս նոյն հարցումը։

Աւելին ջիշի՞ք՝ Վարդան Արեւելցին տեղեկացնում է, որ ստուգապէս օգտուել է կորած աղբիւրներից ուղեւորական ճիւղի Մխիթար Անեցու և Յովհաննէս Վանականի երկերից⁽²⁾։ Բանասիրութեան մէջ արդէն մասնաւորապէս է, որ նա նոյնիսկ սկզբակի քաղաածներ կատարել է Մխի-

թար Անեցու աշխատութիւնից⁽³⁾, իսկ կորած միւս աղբիւրներից՝ յատկապէս Շապուհ Բագրատունու, Յովհաննէս Սարկաւազի, Յովհաննէս Վանականի երկերից օգտուած լինելը կասկածանքի ենթակայ չի եղել թէև, սակայն համոզիչ հաստատումներ էլ չեն եղել առ այսօր⁽⁴⁾։ Առ այս, կարծում ենք, որ աղբիւրագիտական մեր քննութիւնները իրաւունք են տալիս հաւաստելու աւելին, ինչքան էլ որ կորած աղբիւրների բացակայութիւնը քննագրական ուղղակի համեմատութիւններէ նորարարութիւն չի տալիս և ըստ այդմ վերջնական եզրակացութիւններ նմար չի լինի գոյացնել, առաւել ևս, երբ տեղի օղութեան պատճառով փոխառւած հատուածները, երբեմն շատ ընդարձակ, այստեղ ի վիճակի չենք լինի ներկայացնել⁽⁵⁾։

Ստույգ է, որ Շապուհ Բագրատունին Թ. Դարի երկրորդ կէսի և Թ. Դարի սկզբի

(1) Նոյն տեղում, Յաւաքումն, էջ 11։

(2) Ն. Ալիմեան, Մատենագրական Հետազոտութիւններ, Ա., Վիեննա, 1922, էջ 185, 195, 201; J. J. Muxlidernans, La Domination Arabe en Arménie ..., Louvain, 1927, էջ 110, 126։ Մեզ ծանօթ են նաև Տիգրան Գույումեանի երկու յօդուածները Մխիթար Անեցու Սեւեռակների մասին հազարգումների վերաբերեալ, որտեղ խոսւում է նաև Մխիթար Անեցու և Վարդան Արեւելցու երկերի առնչութիւնների մասին։ Կան և այլ եղիչականներ, որոնք այս կապակցութեամբ շեն են որոշ անհարկութիւններ իրենց տարբեր աշխատութիւնների մէջ։ Այժմ ձեռքի տակ չունենալով դրանք, գծաթիտաբար յղում չենք կարող անել։

(3) Այս ևս կատարելու ենք մեր մենագրական վերաշինեալ ուսումնասիրութեան մէջ։

(4) Այս մասին առանձին խօսք կը լինի Վարդան Արեւելցու ներդրումը մեր մենագրական աշխատութեան մէջ։

(5) Վարդան Արեւելցի, Հաւաքումն Պատմութեան, Վենետիկ, 1862, էջ 92, 146-147։

հեղինակ է, հետեւաբար նա կարող էր պատմել միայն մինչև տուեալ ժամանակահատուածը և այդ ժամանակ տեղի ունեցած իրադարձութիւնների մասին: Բարեխատարար, նրա ժամանակակից ու աշխատութեանը քաջ ծանօթ Յովհաննէս Դրասխանակերտցու մանրամասն և յստակ վկայութիւնները⁽⁹⁾ շնորհիւ, համեմատաբար աւելի որոշակի է դառնում, թէ ինչ իրադարձութիւնների ու ժամանակաշրջանի վերաբերեալ հաղորդումներ է պարունակել Շապուհ Բագրատունու մեզ չհասած երկը: Այս երկի բովանդակութեան մասին յիշեալ միանգամայն հաւաստի վկայութիւնները կարեւոր և օգտակար են նաեւ նրանով, որ թոյլ են տալիս դրա և Հաւաքումն Պատմութեան առնչութիւնները որոնել որոշ հատուածների օտմաններում, որոնցում նոյնպէս պատմում է համապատասխան ժամանակի ու իրադարձութիւնների մասին: Տուեալ դէպքում մեզ օգնում են նաեւ այլ իրողութիւններ: Աղբիւրագիտական հետազոտութիւններից պարզ է դառնում, որ Վարդան Արեւելցին այս նոյն ժամանակաշրջանի ու դէպքերի մասին խօսելիս, անմիջաբար օգտուել է Մովսէս Կաղանկատուացու, Ղևոնդ Երեցի, Յովհաննէս Դրասխանակերտցու, Ստեփանոս Տարնացու (Առողիկի) պատմագրական աշխատութիւններից, և բաւականին որոշակի ճշգրտում են դրանցից քաղուածքար առնուած հատուածները: Յայտնի է դառնում նաեւ, որ սովորաբար շատ վշտաւանդով իր աղբիւրներին, Վարդան Արեւելցին, եթէ նոյնիսկ ամբողջական մեծ կամ փոքր հատուածներ չի վերցնում, այլ սոսկ համառօտում է իր սկզբնաղբիւրները, այդուհանդերձ պահպանում է իր քաղուածքների սկզբնական ինքնութիւնն ու տեսքը որեւէ չափով: Այս իրողութիւնների հիման վրայ էլ, բնական է, բաւականին ստոյգ դատորոշում են այն հատուածները, որոնք բաւացի առնուած կամ քաղուած են մեզ դեռեւս ոչ ծանօթ, կորած կամ դեռ առայսօր մեզ չհասած աղբիւրներից:

⁽⁹⁾ Յովհաննէս Դրասխանակերտցի, Պատմութիւն Հայոց, Թիֆլիս, 1912, էջ 7, 131-132, 141:

Ահա, այս բոլորի հիման վրայ, ուշադրութեան է արժանանում Հաւաքումն Պատմութեան վնեւտիկեան 1862 թ. հրատարակութեան 76-80 էջերում տեղ գտած՝ Քայց անկերոցն ի մեծ պատերազմին... և ել Բագդէն ընդդէմ նորա երկերիւրօք և ջնջեաց զնա ի սպառն հատուածը⁽¹⁾, ինչպէս արդէն նկատուած է բանասիրութեան մէջ⁽²⁾: Այստեղ պատմուող դէպքերը հիմնականում վերաբերում են Յովհաննէս Դրասխանակերտցու Շապուհ Բագրատունու երկին վերագրած ժամանակահատուածին և նշած անձնաւորութեան՝ առաւելապէս Աշոտ Ա. և Շապուհ Բագրատունիների գործունէութեանը: Յատկանշական է, որ նշուած հատուածը սահմանագծում է սկզբից՝ Ղևոնդ Երեցի, վերջից՝ Յովհաննէս Դրասխանակերտցու երկերից քաղուած տողերով, զանաւոր է դրանց միջև: Ըստ որում, ուշադրութեան արժանի է և այն, որ սոյն հատուածին նախորդող տողերում նշուած է Գէորգի (Արագածոտն աստանից, 492-495 թթ.) կաթողիկոսնալը, օրից անմիջապէս յետոյ Յովհաննէս Դրասխանակերտցին յայտնում է, որ Հագարացիների և Հայ իշխանների մասին զրոյցները իր երկում պակասում են, ասկայն դրանք առկայ են Շապուհ Բագրատունու աշխատութեան մէջ⁽³⁾: Ըստ երեւոյթի, Վարդան Արեւելցին, որն այնքան քաջ ծանօթ է եղել Յովհաննէս Դրասխանակերտցու Պատմութեան մանրամասնութիւններին, վարուել է ըստ այս յիշեցման և, դիմելով Շապուհ Բագրատունու աշխատութեանը, այս ու յաջորդ հատուածները փոխառել դրանից: Մեզ թւում է, որ սա առարկութիւն է վերցնող ճշմարտութիւն է:

Ընդամենը մի էլ յետոյ, որը քաղուածաբար առնուած է Յովհաննէս Դրասխանակերտցու աշխատութիւնից⁽¹⁰⁾, օկըսում է բաւականին ընդարձակ մի այլ հատուած՝ Քայց աւելի է ասա... ինչան

⁽¹⁾ Տե՛ս մանրամասն նոյն տեղում:

⁽²⁾ Ն. Ալիկեան, Նշուած աշխատութիւնը, էջ 185:

⁽³⁾ Յովհաննէս Դրասխանակերտցի, Պատմութիւն Հայոց, էջ 131:

⁽¹⁰⁾ Նոյն տեղում, էջ 111-131:

հոգևոր քոչվորներն»⁽¹⁾, որը նոյնպէս քաղուած է Շապուհ Բագրատունու երկից, որովհետեւ այնտեղ ամփոփուած նիւթը գրեթէ հիմնովին բացակայում է մեզ յայտնի միւս գրաւոր աղբիւրներում և փաստական ու ժամանակագրական առնչութիւններով կապուած է Յովհաննէս Դրասխանակերտացու Շապուհ Բագրատունու վերաբերեալ վերոյիշեալ վկայութիւններին ու համապատասխանում է դրանց: Եթէ նոյնիսկ այնտեղ յիշատակութիւն կայ, թէ այն քաղուածներ է պարունակում Փոռ Պատրիարքի Զաքարիա Զապեցի կաթողիկոսին ուղղուած մի թղթից, դա չի նշանակում որ այդ քաղուածները կատարուած են վարդապետ Արեւելցու ժամանակ, նրա ձեռքով, և ոչ աւելի շուտ՝ Շապուհ Բագրատունու իսկ կողմից և նոյնութեամբ կամ մասնակի միջամտութիւններով մուտք գործել ճշտագրութեան Պատմութեան մէջ: Ըստ երևոյթին, ստորոյն էլ այս է. Շապուհ Բագրատունին ինքն է ձեռքի տակ ունեցել այդ թուղթը և օգտուել դրանից. և դա ոչ միայն նրա համար, որ փոսի է Զաքարիա Զապեցու թղթակցութիւնը իր ժամանակ կատարուած իրողութիւն է, այլ և նրա համար, որ, շատ հաւանական է, վարդապետ Արեւելցին ևս անմիջական ծանօթութիւն չունի յիշեալ թուղթի հետ, ինչպէս և չունեն այդ շրջանի մասին պատմող Յովհաննէս Դրասխանակերտացի, Ուխտանէս, Ասողիկ պատմիչներն ու մեզ ծանօթ այլ գրաւոր աղբիւրներն անգամ, որոնցից և վարդապետ Արեւելցին չէր կարող այն քաղած լինել: Առաւել ճշմարիտ պէտք է համարել այն, որ վարդապետ Արեւելցին ուղղակի օգտուել է Շապուհ Բագրատունու երկից, ուր զետեղուած են եղել նաև յիշեալ թղթից կատարուած համապատասխան քաղուածները:

Գտնուած ենք նաև, որ միանգամայն ստոյգ պէտք է համարել այն վարկածը, ըստ որի Շապուհ Բագրատունու երկից օգտուած հեղինակները՝ Յովհաննէս Դրասխանակերտացու, Ուխտանէսի, Ասողիկի, Մխիթար Անեցու աշխատութիւններին

միջնորդաբար այլ հատուածներ ու ընդմիջարկութիւններ էլ մուտք են գործել վարդապետ Արեւելցու ճշտագրութեան մէջ, որոնք աւելի որոշակի կարող են դատարոշուել, երբ համապատասխանաբար դրանք ճշգրտեն նաև վերոյիշեալ աշխատութիւններին մէջ:

Աղբիւրագիտական ընդհանուր քննութիւնը դարձեալ աւելի քան հաւանական է դարձնում այն, որ վարդապետ Արեւելցին օգտուել է նաև Յովհաննէս Սարկաւազի ճշտագրութիւնից, որը, ինչպէս յայտնի է, նոյնպէս առ այսօր մեզ չի հասել: Որոշ է, որ Յովհաննէս Սարկաւազը ապրել և ստեղծագործել է ԺԱ. Դարի երկրորդ կէսին և ԺԲ. Դարի առաջին քառորդին: Նրա երկից միջ հասած հատուկէնտ հատուածները, ինչպէս նաև գրաւոր ակնարկները, ցատկապէս Սամուէլ Անեցու և Կիրակոս Դանձակեցու կողմից, հնաբարութիւն են տալիս ճշգրտել, թէ մօտաւորապէս ինչ ժամանակահատուած է ընդգրկել այն, ինչ թովանդակութիւն է ունեցել եայլն: Յամենայն դէպս, պարզ է, որ Յովհաննէս Սարկաւազը գրել է Պատմութիւն կամ ժամանակագրութիւն սկսած Սէլջուկների Անդրկովկաս ու Հայաստան մուտք գործելու (գուցէ և՛ աւելի վաղ) տարիներին ընդհուպ մինչև նրանց պետութեան քայքայումը, հաւանաբար և դրանից յետոյ՝ 1125-1126 թուականները, ինչպէս կը տեսնենք ստորև:

Վարդապետ Արեւելցու ճշտագրութեան մէջ ևս պատմուած է այդ ժամանակահատուածի իրադարձութիւնների մասին: Պարզապէս է, որ վարդապետ Արեւելցին այս առնչութեամբ իր նիւթերը մի կարևոր մասը քաղում է, յաճախ քառասյի, Մտաթէոս Ուռույցեցու ճշտագրութիւնից, մասամբ, ինչպէս կը տեսնենք յետոյ, Մխիթար Անեցու ճշտագրութիւնից, սակայն նաև այդ մէկ, կամ աւելի, մեզ անծանօթ աղբիւրներից: Այսպէս ենք դատարւոյն հիմնական պատճառով, որ իր քաղած այդ նիւթերի մի զգալի մասը բացակայում է մեզ հասած աղբիւրներում: Ապա, ժողովրդից կա-

(1) Տե՛ս մանրամասն վարդապետ Արեւելցի, ճշտագր. աշխատութիւնը, էջ 81 - 87:

բող էր Վարդան Արեւելցին ներթերի այդ մասը ունենալ իր տրամադրութեան տակ, եթէ ոչ յատկապէս Յովհաննէս Սարկաւազի կորած աշխատութիւնից, որը ծանօթ էր նրան և որտեղ էլ հէնց պիտի լինէին նաև այդ ներթերը: Եթէ Վարդան Արեւելցին սուղակի չի յայտնում Յովհաննէս Սարկաւազի նշուած երկից իր օգտուելու մասին, այդ չի նշանակում որ դա տեղի չի ունեցել ու նա չի օգտուել այդ երկից: Յայտնի է, որ միջնորդաբար, ոչ միայն Հայաստանի սահմաններից ներս, մասենադիտական ընկալելու աւանդոյթ է եղել՝ ոչ անպայման նշել օգտագործուած աղբիւրը կամ նրա հեղինակը: Վարդան Արեւելցին ևս գործնականում հետեւել է այդ աւանդոյթին և միշտ չէ որ նշել է իր օգտագործած աղբիւրները թէ՛ իր Հաւաքումն Պատմութեան» և թէ՛ իր բնութիւն միւս աշխատութիւնների մէջ: Այնպէս որ, մեր կարծիքով, նա կարող էր և իրապէս էլ օգտուել է Յովհաննէս Սարկաւազի «Պատմութիւն»ից, քանի որ այս շրջանի ու ներթերի մասին պատմող այլ առայսօր կորած համարուող պատմագրական երկի մասին խօսք չի եղել:

Ըստ մեզ, Յովհաննէս Սարկաւազի «Պատմութիւն»ից քաղուած հատուածներէ է այն, որ զբաղեցնում է Հաւաքումն Պատմութեան» 102-104 էջերը. «Իսկ թագաւորն կարողց ... արտաքոյ կարգաց զկաթողիկոսութիւնս»: Այստեղ պատմուածները (Փատուներ, Անիի գրաւման, Ալփատլանի սպանութեան, Մէլիքաւի գահակալութեան եւայլն) վերաբերեալ շատ նուազ ու տարտամ ակնարկութիւններ կան պատմագրական մեր իւրաքարտիւրներում: Ըստ որում, Սամուէլ Անեցի, որը Յովհաննէս Սարկաւազի երկից օգտուել է, նոյնիսկ քառացի հատուածներ պահպանել նրանից, միաժամանակ շատ օրոյակի վկայում է, որ Յովհաննէս Սարկաւազը ստոյգ գրել է նաև 1090ականների մասին⁽¹³⁾, այսինքն, երբ տեղի էին ունեցել վերոյիշեալ հատուածում նկարագրուած իրադարձութիւնները: Կիրակոս Գանձակեցիին ևս հաստատում

է նոյնը⁽¹³⁾: Ուստի, շատ հաւանական է նաև այս ենթադրութիւնը:

Այսպիսին է, մեր կարծիքով, նաև յաջորդող հատուածը. «Իսկ զտէրն Անույ ... իմաստութենէ քառաւորաց, ... Յայնմ ժամանակի ... զոր և արարին իսկ»⁽¹⁴⁾, նմանապէս պատճառաբանուած համապատասխան միւսնոյն փաստարկումներով: Այս հատուածի ըզմանդակութիւնը միանգամայն համառոտելի է Յովհաննէս Սարկաւազի «Պատմութեան» ըզմանդակութեան վերաբերեալ մեր ունեցած վկայութիւնների հետ, և, մասնաւոր, քանի որ մեզ յայտնի միւս աղբիւրները այստեղ պատմուող դէպքերի մասին ևս գրեթէ հիմնովին լուծւած են, ապա, թուում է, միանգամայն տեղին է մեր դիտողութիւնը առ այն, որ այս հատուածի մայր աղբիւրը ևս Յովհաննէս Սարկաւազի կորած «Պատմութիւն»ն է, եթէ անգամ միջնորդաբար, ասենք՝ այն դէպքում Մխիթար Անեցու երկի միջոցով այն ժուտք գործած լինի Հաւաքումն Պատմութեան» մէջ:

Այս առումով ուշագրութիւն է գրաւում յատկապէս 1090-1125 թուականների իրադարձութիւնների մասին պատմող քիչ վերը ակնարկուած հատուածներից մէկ ուրիշը. «Իբրեւ լուաւ զայս ... Տէր պահեաց զնա այսպէս»⁽¹⁵⁾, որը նոյնպէս ուղղակի չի առնչուում մեզ ծանօթ գրաւոր աղբիւրներին, թէև երբեմն ընդմիջուծ է Մտաթէոս Ուռայեցու «Ժամանակագրութիւն»ից առնուած միջնակեալ մանր հատուածներով, շատ հաւանական է, որ նմանապէս գալիս է Յովհաննէս Սարկաւազի նշուած աշխատութիւնից միւսնոյն ևս ինքն հանգամանքներով: Առկայ փոքր ընդհանրութիւնները, որոնք հազուադէպ նկատելի են դառնում մասամբ Սամուէլ Անեցու և Կիրակոս Գանձակեցու երկերի հետ համեմատելիս, իրողութիւնը չեն փոխում, այսինքն, այդուհանգերձ, նըշ-

(13) Կիրակոս Գանձակեցի, Հայոց Պատմութիւն, Երևան, 1963, էջ 84:

(14) Տե՛ս մանրամասն Վարդան Արեւելցի, Նշուած աշխատութիւնը, էջ 105-107, 108-109:

(15) Նայն տեղում, էջ 116-121:

(13) Սամուէլ Անեցի, Ժամանակագրութիւն, Վաղարշապատ, 1912, էջ 118-119, 120:

ուած հատուածը չի կապուած նրանց կրկերին, մասնաւոր ու իրենք ևս այս առնչութեամբ անած են նոյնպէս բացակայ աղբիւրներին: Ուստի, իբրեւ սկզբը նաղբիւր մնում են առ այսօր կորած գրաւոր աղբիւրները, ընական է, նրանք, որոնք պատմել են այդ ժամանակաշրջանի և իրադարձութիւնների մասին, տուեալ դէպքում՝ Յովնանէս Սարկաւազի և Մխիթար Անեցու կրկերը: Մխիթար Անեցուց օգտուելու մասին, ինչպէս մատնանշեցինք, արդէն վարդան Արեւելցին ինքն է խոստովանում, իսկ Յովնանէս Սարկաւազի պարագային կարող ենք նկատել տալ նաեւ հետեւելը. — ինչպէս նախորդ հատուածները, այնպէս էլ այս վերջինը բովանդակութեամբ ու ժամանակագրականորէն զուգորդուած է նրա Պատմութեանը բովանդակութեան վերաբերեալ մեզ հասած վկայութիւններին, օրգանապէս կապուած է նախընթաց հատուածներին և տւարաւում ոչ պատահականօրէն այնտեղ, մինչև ուր կարող էր նա հասցնել իր Պատմութիւնը՝ 1125—1126 թթ.:

Բացի այդ, տուեալ դէպքում դարձեալ մեզ բոլորովին էլ պատահական չի թուում, որ վարդան Արեւելցին ընդհատելով իր պատմական նիւթի հաղորդումը հէնց այնտեղ, որտեղ և աւարտուած է

վերոնշեալ սոյն հատուածը, միջանկեալ սկսում է պատմել Յովնանէս Սարկաւազի կեանքի ու գործունէութեան մասին, և այնուհետեւ ըստ կարգի շարունակում իր պատմութեան շարադրանքը Յովնանէս Սարկաւազի մահուան թուականից անմիջապէս յետոյ: Այս սահմանագիծը հէնց այնպէս չի ստեղծուել: Ըստ երևոյթին, Յովնանէս Սարկաւազի Պատմութիւնը աւարտուել է հիմնականում մատնանշուած այս վերջին հատուածում ընդգրկուած այդ իսկ պատճառով հէնց այնտեղ է հարկ համարել մի քանի խօսք ասել նրա հեղինակի՝ Յովնանէս Սարկաւազի մասին, մասնաւոր ուր անմիջապէս յետոյ շարունակուող ընտելիւր արդէն ստոյգ այլ աղբիւրից է և վերաբերում է 1130 թուականին, երբ նա մէկ տարի առաջ արդէն իսկ մահացել էր:

Ուստի, աւելի ստոյգ եզրակացութեան համար, սպասելով հանդերձ լրացուցիչ փաստերի, նոյնիսկ՝ Յովնանէս Սարկաւազի Պատմութեանը կրջանիկ յայտնաբերման, մեր այստեղ մատնանշած բանասիրական — աղբիւրագիտական իրողութիւնները, կարծում ենք, գիտական որոշակի հետաքրքրութիւնից զուրկ չեն:

ՓԱՅԼԱԿ ԱՆԹԱՊԵԱՆ

(Նառուհակեղի)

ԴՐԱՄԱՆԻՍՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՐԱՄՆԵՐՈՒ ՆՈՐ ՀԱՌԱՔԱԾՈՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԷՆ ՆԵՐՍ

«Եզուարդ եւ Հէլէն Մարտիկեան Թանգարան»ի բացման առիթով, հռչակաւոր, դրամագէտ Տիար Զարեհ Պտուկեան ունեցաւ գովելի գաղափարը նուիրելու նորահաս տառ Թանգարանին հայկական դրամներու գեղեցիկ հաւաքածոյ մը:

Ներկայ յօդուածով, յարգելի նուիրատուն հանգամանօրէն կը ներկայացնէ իր ընծայած հաւաքածոյին նկարագրականը:

Թանգարանը յատուկ սրահ մը յարդարեց ներկայացնելու համար Թանգարանի յայցելուներուն հայկական դրամները, յարմարագոյն դասաւորումով: Սրահին մէջ, զոր որոշեցինք կոչել Տիար Զարեհ Պտուկեանի անունով, ներկայացուած են Կիլիկեան թագաւորութեան դրամները, յատուկ դարաններու մէջ, իւրաքանչիւր դրամի երկու կողմերը ներկայացնող մեծացուած լուսանկարներով եւ Անգլիէն բացատրութեամբ: Երկու երկար ցուցատախտակներով ներկայացուած են նաեւ բացատրութիւններ, իւրաքանչիւր թագաւորի պատմութեամբ եւ դրամներու նկարագրութեամբ: Իսկ վաղ շրջանի դրամները, ինչպէս Տիգրան Մեծի եւ Արտաւազդի դրամները, ներկայացուած են մեծ լուսանկարներով: Կը յուսանք թէ ապագային պիտի ունենանք նաեւ աւելի կատարեալ հաւաքածոյ մը, ուր պիտի երեւին Արտաշեսեան Հարստութեան, Հռովմէական շրջանին եւ Բիւզանդական շրջանին Հայաստան տպուած դրամները, աւելի լման կերպով ներկայացնելու համար մեր պատմութեան փառքը:

«Եզուարդ եւ Հէլէն Մարտիկեան Թանգարան»ի Տեսչութիւնը իր գնահատանքն ու շնորհակալութիւնը կը յայտնէ ազնիւ բարերար Տիար Զարեհ Պտուկեանին, իր նախածնունդեան եւ իշխանական այս նուիրատուութեան համար:

Հայկական դրամները քիչ ըստու՜մնասիրուած են անցեալին մէջ: Պատճառը այն է որ Եւրոպացիք ծանօթ չէին հայերէն լեզուին ու նաեւ պէտք եղածին չափ նիւթ գոյութիւն չունէր քիմիականներու ուշադրութիւնը գրաւելու համար:

Ժիշդ է որ Tristan⁽¹⁾ 1644ին հրատարակեց Հեթումի երկլեզուեան դրամը, բայց ոչ Du Cange⁽²⁾ 1668ին, ոչ Cuperi⁽³⁾

1693ին և ոչ ալ La Croze⁽⁴⁾ 1739ին կրցան հայերէն գրութիւնը կարգաւ, Հազիւ 1782ին Adler⁽⁵⁾ յաջողեցաւ հայերէն գրութիւնը կարգաւ ճշգործել, Հետաքրքրական է որ Սք. Փէթրսպուրկի (Լինկոլնքոմ) Թանգարանը առաջին անգամ ըլլալով 1745ի փաթալօկին մէջ⁽⁶⁾ յիշատակեց Լեոն Ա. և Հեթում - Զապէլի արծաթները, բայց առանց անսխալ կարգաւորել հայերէն գրութիւնը: Սակայն Ռուբինեան գրամ-

(¹) J. Tristan de Saint-Amant, *Commentaires historiques etc.*, 3 vols., Paris, 1644.

(²) C. D. Seigneur Du Cange, *Histoire de St. Louys*, par le sire de Joinville, Paris, 1668.

(³) G. Cuperi, *In Lactantium, de moribus persecutorum notae*, Ed. P. Bauldri, Trajecti ad R. 1693 (See Migne, *Petrologiae Cursus Completus, Series Prima*, Paris, 1844, VII, p. 480).

(⁴) M. V. de La Croze, *Histoire du Christianisme d'Éthiopie et d'Arménie*, Haie, 1739.

(⁵) J. G. C. Adler, *Museum Cuficum Borgianum Volutris*, Romae, 1782. 1st part, pp. 61-62, 159. *Nummus Arabico-Armenus*, Pl. XII, C.

(⁶) *Musei Imperialis Petropolitani*, Vol. II (1745), p. 452.

ները սկսած էին ուշագրութիւն գրաւել և կարգ մը հայկական դրամներ կը տեսնուէին Pembroke և Montgomery-ի⁽⁷⁾ 1746ին տպուած գրքին մէջ և 1762ին հրատարակուած Pellerin-ի⁽⁸⁾ դրամագիտական աշխատանքին մէջ։

Sestini⁽⁹⁾ առաջինը եղաւ որ 1789ին փորձեց դասաւորել կարգ մը հայկական դրամներ։ Անոր գործը նուիրուած է Անգլիացի Lord Ainsley-ի հաւաքածոյին և շատ հետաքրքրական է կարգաւ դրութիւն մը տպուած 1827ին Վիարապատումի մէջ⁽¹⁰⁾։ Հոն կը պատմուի թէ ինչպէս Lord Ainsley այցելեց Հայր Ինճիճեանին և օգնութիւն խնդրեց որ հայ գրերու տիպերը պատրաստուին Sestini-ի գրքին համար։ Այսպէս շատ հաւանական է որ Հայր Ինճիճեան առաջին հայն էր որ ծանօթացաւ հայկական դրամներու։

1843ին Աւստրիացի Kraft⁽¹¹⁾ հրատարակեց ուսումնասիրութիւն մը նուիրեալ Ռուբինեան դրամներու և յիշատակեց աւելի քան 59 հատ դրամներ։

Վերջապէս Ֆրանսացի հայագէտ Victor Langlois ուսումնասիրեց հայկական դրամները և 1855ին հրատարակեց իր նշանաւոր «Numismatique de l'Arménie au Moyen Age»⁽¹²⁾ գիրքը։ Այսպէսով աշխարհը ծանօթացաւ Ռուբինեան դրամներու։

Langlois-ի գիրքը թերի էր և լեցուն սխալներով։ Հայր Սիպիլեանն էր որ հայ դրամագիտութիւնը դրաւ գիտական հաստատուն հիման վրայ, գրելով իր Վիսաւորութիւն Ռուբինեան Դրամոց գիրքը

(7) T. Pembroke et Compte de Montgomery, Numismatica antiqua in tres partes divisa, London, 1746.

(8) J. Pellerin, Lettre de l'Auteur des recueils de medailles de Rois, du Peuples et de Villes, Paris, 1770.

(9) D. Sestini, Lettere e Dissertazione Numismatiche, etc., Sopra dei Monete Armenie dei Principi Rupensis, Livorno, 1789. II, pp. 22-25, Pl. I, II.

(10) Ինճիճեան, Հ. Ղ., Գարապետ, Հատոր Ի, Վեներտի, 1827, էջ 239-40 ծան.

(11) A. Kraft, Jahrbuch der Literatur, Wien, 1843, Chl. Anzeige-Blatt der Wissenschaft und Kunst, Chl., pp. 1-29.

(12) V. Langlois, Numismatique de l'Arménie au Moyen Age, Paris, 1855.

1876ին, Տպագրութիւնը յետաձգուեցաւ մինչև 1892, որոշ յաւելումներով Հայր Դաւիթեանի կողմէ⁽¹³⁾։ Սիպիլեան կեանքը նուիրեց հայկական դրամներու հաւաքման և ուսումնասիրութեան, այսպէսով արժանանալով Վայր Դրամագիտութեան Հայրը տիպոսին։

Սիպիլեանի մահէն վերջ տասնեակ տարիներ հայ դրամագիտութիւնը շատ քիչ մշակուեցաւ, Հոս և հոն դրամագիրներ գրեցին զանազան յօգուածներ հայկական դրամներու մասին։ Այսպէս, նշանաւոր Ֆրանսացի պատմագէտ Schlumberger գրեց Լեոն Ա. ի լատինատառն պիլոնի⁽¹⁴⁾ և նաև Լեոնի օսկեդրամի մասին⁽¹⁵⁾։

Հայր Ալիշան իր հոյակապ Սիսուանի մէջ⁽¹⁶⁾ գրեց Ռուբինեան դրամներու մասին և առաջին անգամ ըլլալով նկարագրեց Ռուբինեան իշխաններու պղինձները և կոստանդին Ա. ի օսկեդրամը։

Մօտ յիսուն տարի անցաւ մինչև որ Բաւմաշեան 1936ին տպագրեց իր Վայրկական Ընդհանուր Դրամագիտութիւն⁽¹⁷⁾ գիրքը։ Այս աշխատութիւնը նորութիւն մը մէջտեղ չբերաւ, բայց առաջին անգամ ըլլալով հայ ժողովուրդին ներկայացուց ուսումնասիրութիւն մը, նուիրեալ պատմական Հայաստանի վերաբերեալ դրամներու։

Վերջին քսանըհինգ տարուան ընթացքին հայ դրամները հիմնապէս մշակուեցան թէ՛ հայ և թէ՛ օտար դրամագէտներու կողմէ։ Ուշագրութեան արժանի են Պ. Կարապետեանի, Խ. Մուշեղեանի, Օ. Սէֆալեանի, Ա. Տօնապետեանի, Ա. Էպէհեանի, D. M. Metcalf-ի, D. Lang-ի և հնդկիստի ուսումնասիրութիւնները^(18, 19)։

(13) Հ. Գ. Վ. Սիպիլեան, Դասաւորութիւն Ռուբինեան Դրամ, Վեներտ, 1892։

(14) G. Schlumberger, Revue Archeologique, 1875, pp. 345-349.

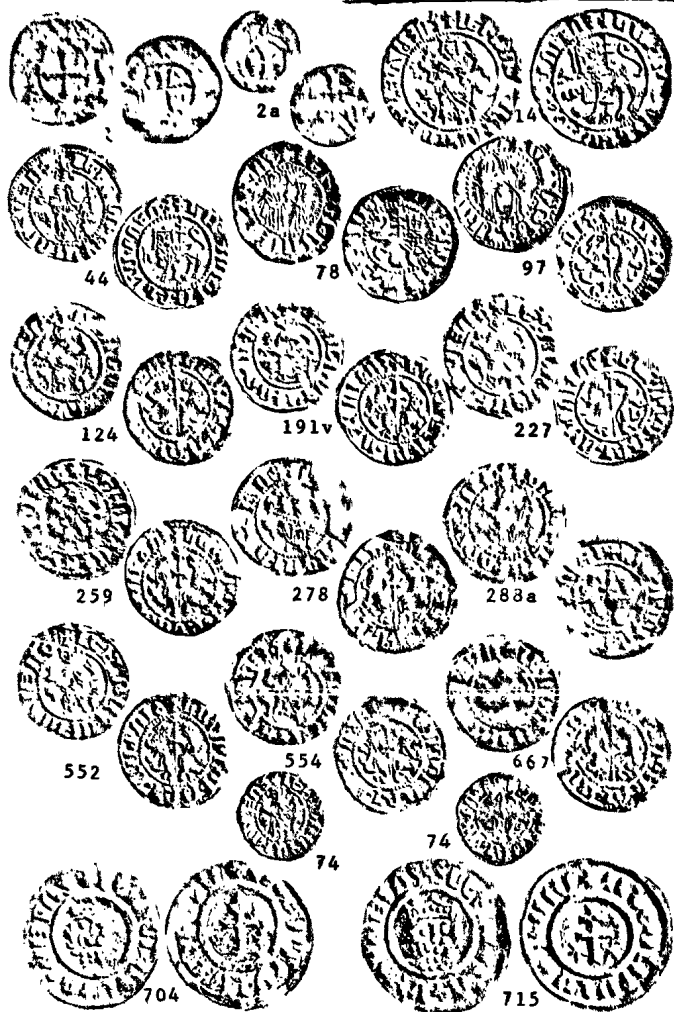
(15) G. Schlumberger, Archives de l'Orient Latin, 1881, pp. 675-678.

(16) Հ. Ղ. Ալիշան, Սիսուան, Վեներտի, 1885։

(17) Գ. Բաւմաշեան, Հայկական Ընդհանուր Դրամագիտութիւն, Վեներտի, 1936։

(18) See Bibliography in «Coinage of Cilician Armenia», American Numismatic Society, Numismatic Notes and Monographs, No. 147, New York, 1962. Paul Z. Bedoukian.

(19) Paul Z. Bedoukian, Coinage of Cilician Ar-

Կարելու նմուշներ՝ Զարեհ Պսոկեանի նկարագրած հաւաքածոյէն

Հայ դրամագիտությանը դեռ կարող է ուսումնասիրության, բայց ներկայիս ծանոթ է մատչելի է ամբողջ աշխարհին:

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՊՏՈՒԿԵԱՆ ՀԱՒԱՔԱՅՈՒՅԻՆ

ՑԱՆԿԸ

Իսլամական Դրամներ

Ռուբինեան իշխաններու դրամները խիստ հազուադիս են: Ներկայիս հազիւ երեսուն հատ ծանոթ են⁽¹⁰⁾, որոնց կարեւոր մասը կը պատկանի Լեոն Բ. իշխանին, որ զան բարձրացաւ իբրեւ Լեոն Ա. Թագաւոր:

Հաւաքածոն կը պարունակէ երկու իշխանական պղինձներ.

1. Կլիկիոյ անճանօթ իսլամի պլինձը: Պտկեան քորփուս քիւ *1.

A copper coin of an unknown prince. Bedoukian corpus No. 1.

2. Թորոս իսլամի պղինձը 1100-1123: Պա. քիւ *2a

Copper coin of prince Toros.
Bed. No. 2a

ԼԵՈՆ Ա. ԹԱԳԱՆՈՒԹԻ ՂՐԱՄՆԵՐԸ

Լեոն Թագաւոր օծուեցաւ Յունուար 6, 1199ին Տարսոնի Մայր Տաճարին մէջ: Ան կանուխէն Թագ ստացած էր Բիւզանդիոնի կայսրէն, և նաև աւելի վերջ Հէնրիկոս Զ. Կայսրէն: Օծուեցաւ Ապիրատ Կաթողիկոսին կողմէ որ Թագը դրաւ Լեոնի դիման, իսկ Թագաւորական գաւազանը ստացաւ Պոպին ներկայացուցիչ Քօնրատ Արքեպիսկոպոսէն: Այսպէս հիմը դրուեցաւ Թագաւորական հարստութեան մը որ տեւեց գրեթէ երկու հարիւր տարի:

Լեոն Թագաւորութեան իրաւունքը ստացաւ 1197ին և կարելի է որ այս առթիւ ինքզինքը Թագաւոր կոչեց և կոխեց շատ գեղեցիկ մէկ առիւծով դրամներու շարք մը⁽¹¹⁾: Այս դրամները ծանոթ են

իբր երկդրամներ, կէս երկդրամներ և քառորդ երկդրամներ: Առաջին երկուքը հազուադիս են, իսկ քառորդ դրամներէն միայն երեք հատ գոյութիւն ունի աշխարհի մէջ:

Այս դրամներու ա. կողմին (obverse) վրայ կը տեսնուի Թագաւորը, բազմած հանդիպահայեաց առիւծազարդ գահին վրայ, Թագակիր և արքայական պստաժուհանով: Աջ ձեռքով բռնած է խաչ մը և ձախով շուշան մը:

Գրութիւնն է, ընդհանրապէս կրճատուեցերով՝ ԼԵՒՈՆ ԹԱԳԱՆՈՐ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՏՈՅ:

Այս դրամներու պատկերաւոր կը նմանի Գերմանիոյ Հէնրիկոս Զ. Կայսրին դրամներուն (bracteate) և քանի որ Լեոն իր Թագաւորութեան իրաւունքը ստացաւ Հէնրիկոսէն, հաւանական է որ ըլլալով անուանապէս անոր աւատաւուն, Լեոն իր երախտագիտութիւնը յայտնեց, զնեղով Կայսրի դրամաւոր կը դրամներուն վրայ:

Դրամներուն բ. կողմին (reverse) վրայ կը տեսնուի առիւծը ձախ դարձած և աջ Թաթով բռնած խաչ մը: Գրութիւնն է, կրճատուեցերով՝ ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՄԲԵՆ ԱՍՏՈՒՅՈՅ է, այսինքն կարողութեամբն Աստուծոյ է Թագաւոր:

Հաւաքածոն կը պարունակէ երեք երկդրամներ և հինգ հատ կէս-երկդրամներ, Պտուկեանի գրքի հետեւալ թիւերով: Աստղանիշ թիւերու պատկերը կը տեսնուի տախտակներուն մէջ: Բոլոր պատկերները առնուած են հաւաքածոյին դրամներէն:

Երկդրամներ (Double trams).

Պա. թիւ (Bed. No.) *14, 22, 23:

Կէս-երկդրամներ (Half double-trams).

Պա. թիւ (Bed. No.) *39v, 42, 43v, *44, 47:

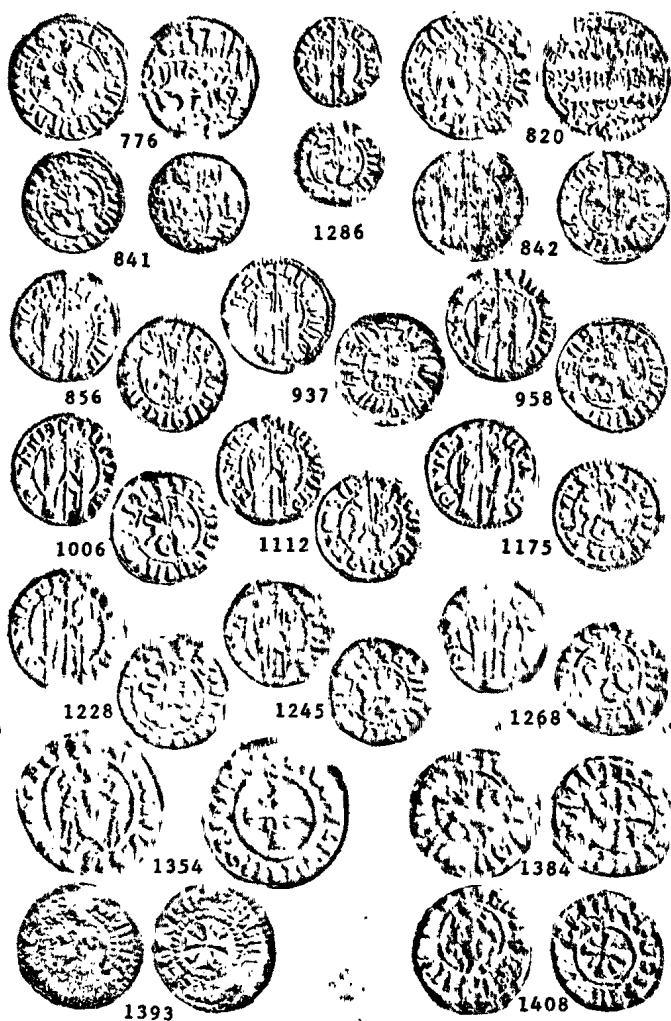
Երբ Լեոն պաշտօնապէս Թագաւոր օծուեցաւ 1199ին, ան հառանց օծման դրամներու գեղեցիկ շարք մը: Այս դրամներուն ա. կողմին վրայ կը տեսնենք Քրիստոս կանգնած և Թագաւորը ծնրա-

menia, Revised Edition. Danbury, 1979. Bibliography, xxia-xxie.

⁽¹⁰⁾ Տես վերոյիշեալ հատորը, էջ 129-130:

⁽¹¹⁾ P. Z. Bedoukian, «The Double Tram Series of Levon I of Cilician Armenia», Numismatic Chro-

nicle, Serie VII, Vol. XVI (1976), pp. 98-108, Pl. 18-25.

Կարելու նմուշներ՝ Զորեն Պսուկեանի նկարագրած հաւաքածոյէն

գիր, գլուխը թագով և արքայական պատմաճանով: Դաշտին մէջ, Բրիտանոսի և թագաւորին միջև կը տեսնուի երկինքէն իջնող ճառագայթներ և կամ աղանի մը (շողուն Սուրբ) և կամ աջ մը որ կ'երկարի դէպի թագաւորին թագը⁽²²⁾:

Գրութիւնն է, ընդհանրապէս կրճատումներով՝ ԼԵԻՈՆ ԹԱԿԱԻՈՐ ՀԱՅՈՑ:

Օծման դրամներու բ. կողմին վրայ կը տեսնուի շատ եզակի պատկերաստիպ մը — խաչ մը և երկու, կռնակ կռնակի կանգնած առիւծներ՝ որ իրարու կը նային (rampant regardant): Այս պատկերաստիպը ժամանակակից ուրիշ դրամներու վրայ չի տեսնուիր և կրնանք զոյն նկատել իբր ինքնայատուկ հայ տուրքը դրամագիտական արուեստին (numismatic art):

Գրութիւնն է, կրճատումներով՝

ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՑ:

Հաւաքածոն հարուստ է այս հազուադիւս արծաթներով և կը պարունակէ 10 օրինակ: Ունի նաեւ օրինակ մը շատ հազուադիւս մէկ առիւծով օծման դրամէն:

Օծման դրամներ (Coronation trams):

Պտ. թիւ *78, 93, 97, *97, 102, 102, 102, 110, 111, 118, 119:

Հաւաքածոն շատ ճոխ է Լեւոնի հասարակ արծաթներով: Լեւոնի սկզբնական շրջանի դրամները շատ գեղեցիկ են արուեստով: Վերջի շրջաններուն կոխուած դրամները շինուած են քիչ խնամքով և ընդհանրապէս ցած արուեստով: Հաւանական է որ կոշտ արուեստով դրամները կոխուած են Լեւոնի մահէն վերջ, 1217-1226 շրջանին, երբ գահը թափուր էր:

(Շարունակելի՝ 1)

⁽²²⁾ P. Z. Bedoukian, «A Large Hoard of Coronation Trams of Levon I», *Handes Amsorya*, XC (1976), pp. 409-440. Two plates (in English).

Սակայն նկատելի է որ բոլոր դրամներն ալ քարծրորակ արծաթով են և նոյն արծէքը ունէին շուկային մէջ:

Դրամներու տիպին ա. կողմը երկ-դրամներուն պէս է — թագաւորը գահին բազմած —, իսկ բ. կողմը ունի երկու առիւծներ, օծման դրամներուն պէս:

Գրութիւնը նորէն ա. կողմը, կրճատումներով. ԼԵԻՈՆ ԹԱԿԱԻՈՐ ՀԱՅՈՑ, բ. կողմը՝ ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՑ է:

Հաւաքածոն կը պարունակէ 65 օրինակներ, ներկայացնելով զանազան տարիներու դրամներ:

Դրամներ (Trams):

Պտ. թիւ 123, *124, 126, 128, 128, 128, 130, 130, 132, 132, 156, 185, 190, *191, 198, 198, 218a, 222, 223, 226, *227, 233, 236, 236, 244, 244v, *259, 261, *278, 286, *288a, 291, 293, 293, 296, 305, 312, 312v, 312, 312, 312, 404v, 440, 445, 453, 459v, 525, 540, 541, 541, *541, 544, 547, *552, 552v, 570, *667:

Լեւոն հաստանց նաեւ կէս դրամներ, որոնք հազուադիւս են: Հաւաքածոն ունի օրինակ մը կէս-դրամէն:

Կէս-դրամ (Half tram). *74:

Լեւոն հաստանց նաեւ խոշոր պղինձներ, որոնք ծանօթ են իբր թանգ: Առոնց ա. կողմին վրայ կը տեսնուի թագաւորին առիւծանման գլուխը, թագակիր, իսկ բ. կողմին վրայ երկար խաչ մը՝ երկու աստղերով:

Ա. կողմին գրութիւնն է, տարբերութիւններով՝ ԼԵԻՈՆ ԹԱԿԱԻՈՐ ՀԱՅՈՑ, իսկ բ. կողմը՝ ՇԻՆԵԱԼ Ի ՔԱՂԱՔՆ ՍԻՍ: Հաւաքածոն կը պարունակէ 11 պղինձներ:

Պլինձ Թանգեր, Copper Tanks.

Պտ. թիւ 701, 703, *704, *715, 716, 718, 719, 719, 731, 732, 763:

ԶԱՐԵՀ ՊՏՈՒԿԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Ս. ՆՇԱՆ ՎԱՆՔ ՍԵԲԱՍՏԻՈՅ

ՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ. — Ս. Նշան վանքը կը գտնուէր Սեբաստիա քաղաքի հիւսիսային կողմը, կէս ժամուան հեռաւորութեամբ, ուր կը նստէր թեմակալ առաջնորդը: Ունէր երեք եկեղեցիներ՝ Ս. Նշան, Ս. Կաթակառ և Ս. Աստուածածին:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Վասպուրականի Սենեքերիմ թագաւորը իր երկրէն գաղթական գաղով Սեբաստիա, 1021 թուին, ի յիշատակ վարագայ Ս. Խաչ վանքին, քաղաքին մօտ շինել տուաւ նոր վանք մը, որ կոչուեցաւ Ս. Նշան: Պետրոս Գեառգարձ կաթողիկոսը իր կնանքին վերջին տարիները (1051–1058) անցուց Սեբաստիոյ մէջ, և հոն վախճանելով թաղուեցաւ Ս. Նշան վանքը. — Պատմ. Սեբաստիոյ, Յովհ. Սեբաստացի, Երևան, 1974, էջ 32:

Սեբաստիոյ և Ս. Նշան վանքի Առաջնորդներէն կը յիշենք հետեւեալները:

1. — Գրիգոր Եպիսկոպոս, 1169–1199;
2. — Սեփանոս Եպիսկոպոս, 1311. — Յուլիան Զեռ. Նոր Զուղայի, Բ. Հատոր, էջ 128, Թիւ 118;
3. — Սիմեոն Արեպիսկոպոս, 1333–1369. — Յիշատակարանք ԺԴ. Դարի, էջ 257 և 490;
4. — Սեփանոս Արեպիսկոպոս, նահատակ, 1369–1387. — Հայոց Նոր վկաները, 1903, էջ 137–150;
5. — Յովնանէս Եպիսկոպոս, 1482–1513;
6. — Յակոբ Եպիսկոպոս, 1560–1578;
7. — Մելիսեք Արեպա. Սեբաստացի, որդի սպեզործ Խաչատուրի, 1600–1616;
8. — Անդրեաս Արեպիսկոպոս, 1616–1637;
9. — Ներսէս Եպիսկոպոս, 1637–1648, ուսուցիչ Շամլու Գրչի:
10. — Անդրեաս Արեպիսկոպոս, որդի Թորոսի, 1648–1654;
11. — Մելիսեք Արեպիսկոպոս, որդի Կ. Պոլսեցի Մինաս քահանայի, 1654–1663;

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Ս. Նշան վանքի Գրչիներէն ծանօթ են հետեւեալները իրենց գործերով, ըստ ժամանակագրական կարգի:

Ա. — Հայրապետ Կրօնաւոր Քահանայ, Գրիչ, 1311–1333, որդի սիր Ճուանի. օրինակած է.

1. — 1311ին, մէկ Աստուածաւանդ (մասնակի). — Յուլիան Զեռ. Նոր Զուղայի, Բ. Հատոր, Թիւ 118, էջ 128;

2. — 1333ին, ձեռոց մը. — Յիշատ. ԺԴ. Դարի, Թիւ 316;

Բ. — Ներսէս Կրօնաւոր, Գրիչ, 1350ին օրինակած է ձառք Եպիսկոպոս, պարոն Ասլանի պատուէրով. — Յիշատ. ԺԴ. Դարի, Թիւ 465;

Գ. — Միսիթար Գրիչ, որդի Թամուրի և Մուղալի, աշակերտ Մատթէոս վարդապետի, 1487ին Յայտնաւում մը օրինակած է մասամբ Ս. Նշանի վանքին մէջ, պարոն Շնոֆորի և կողակցին Դեպիսկոպի պատուէրով. — Զեռ. Սեբաստիոյ, Թ. 143;

Դ. — Փիլիպպոս Գրիչ Արեւելցի, 1489ին օրինակած է մէկ ձեռոց, Մատթէոս վարդապետի պատուէրով. — Զեռ. Սեբաստիոյ, Թիւ 74;

Ե. — Յովհաննէս Գրիչ, 1492ին օրինակած է Գանձադան մը. — Զեռ. Սեբաստիայ, Թիւ 134;

Զ. — Մելքիսէթ Եպիսկոպոս, Գրիչ, որդի արծաթագործ Խաչատուրի, աշակերտ Յովհաննէս բարունապետի, 1604ին օրինակած է ժողովածոյ մը կարեւոր բովանդակութեամբ. — Զեռ. Արմաշի, Թ. 11;

Է. — Խաչատուր Բաաքերդցի, Գրիչ, 1616ին օրինակած է մէկ Հարցմանց Գիրք, Գր. Տաթևացիի. — Զեռ. Հալաթիոյ, Թ. 85;

Ը. — Միքայէլ Գրիչ և Մաղկող, որդի Բարդամ Գրչի, 1680ին գրած է ծաղկած է Աւետարան մը. — Զեռ. Երևանի, Թ. 6518;

Թ. — Յարութիւն Վրդ. Երզնկացի, Գրիչ, 1728–1738, օրինակած է.

1. — 1728ին, Մեկնութիւն Մասթի՛ Գր. Տաթևացոյ. — Զեռ. Երևանի, Թիւ 9603;

2. — 1734ին, Մեկնութիւն Յովնանու՛ Գր. Տաթևացոյ. — Զեռ. Երևանի, Թիւ 3010;

ԳՐԱԴՈՍԱԿԱՆ

«HISTORY OF THE ARMENIANS IN THE HOLY LAND»

Նոր է միայն որ առիթը ունեցանք ուշադիր կերպով աչքէ անցընելու երեք տարիներ առաջ Ս. Աթուռոյա Տպարանէն լոյս տեսած այս գիրքը, որ ուշադրաւ է մէկէ աւելի պարագաներով, Հեղինակը՝ Գէորգ Հինգլիան, ասկէ առաջ ծանօթ էր ընթերցող հասարակութեան «Moments» խօրագրուած քերթուածներու հաւաքածոյ իր գրքոյկով, ուր կարելի է հանգիպիլ երբեմն արուեստի զգայարանքով մեզի մատուցուած մտածումի փշրանքներու։ Պր. Հինգլիանն այս անգամ իր մտածման մագնիսը դարձուցած է տարբեր կալուածի մը՝ որուն արգասիքն է ահաւասիկ 65 էջոց այս գրքոյկը, լոյս տեսած մաքուր թուղթի վրայ, ճաշակաւոր տպագրութեամբ և լուսանկարներով։

Տասնըոթս գլուխներու մէջ հեղինակը կը փորձէ ցոյց աւել տալ որ կապը՝ որ գոյութիւն ունեցած է ընդմէջ Հայ ժողովուրդին և Քրիստոնէական այս Ս. Երկրին, քրիստոնէութեան առաջին դարէն մինչև մեր օրերը։ Յուդայի անա-

պատին մէջ զարգացած ճգնաւորական կեանքին, Սրբաժողիչներու շինութեան գործին և քրիստոնէական առաջին դարերու մշակոյթին ու քաղաքակրթութեան կերտումին մէջ իրենց պատուաբեր ու գնահատելի մասնակցութիւնը բերած են զաւանդները մեր ժողովուրդին։

Տրամութիւն է հաստատել թէ իր դժբախտ ճակատագրին բերումով, Հայ ժողովուրդը, որ մէկն է աշխարհի հնագոյն ժողովուրդներէն և որուն բերած նպաստը քրիստոնէական ընդհանուր քաղաքակրթութեան ու մշակոյթին՝ ունեցած է միշտ իր պատուաբեր կշիռը, անծանօթ կը մնայ յաճախ մեծ ու յառաջագէմ ժողովուրդներու զանգուածներուն։ Գ. Հինգլիանն և նման հրատարակութիւններով հրապարակ իջնող հեղինակներն են որոնք կը լրացնեն այս կարեւոր պահաւը, կատարելով Հայը օտարին լաւապէս ու ճշգրտօրէն ծանօթացնելու անգնահատելի բարիքը։

Կը շնորհաւորենք Պր. Հինգլիանը իր այս շնորհակալ աշխատութեան համար։

Գրքին ետեւ կիցող պատկանելի ցանկը հայ և մանաւանդ օտար աղբիւրներու, որոնց դիմած է հեղինակը այս գործի պատրաստութեան առեւ, տպացոյցն է այն ազնիւ զգացումին և եռանդին՝ որ հեղինակինն է, երբ իր բազմաթիւ զբաղումներուն իրմէ խլած ժամերէն անդին մնացող սուղ պահերը գիտցած է օգտագործել, այսպիսի կարեւոր ուսումնասիրութիւններով պարապելու։

Կը մաղթենք որ Գ. Հինգլիանի գրիչը չարեւնակէ արատաբեւ հայութեան անցեալին վրայ աւելի լոյս փռող ու մեր պատիւը օտարներուն առջև բարձր բանող այլ հրատարակութիւններ։

Գէորգ Ս. Ճինդլիփձեան

3. — 1738ին, Ժողովածու, Ուսանյեցի Սահակի պատուէրով. — Զեռ. Երևանի, Թիւ 1953։

Ժ. — Յակոբ Վրդ. Ուրաստացի, Գրիչ, 1769—1770, օրինակած է։

1. — Խորհրդաբեք, 1769ին. — Զեռ. Ս. Թ. Թիւ 2280։

2. — Խորհրդաբեք, 1770ին. — Արա. Արք. Սիւրմէեան, Յուլիան Զեռ. Հալէպի, Երուսաղէմ, 1935, էջ 393։

ԺԱ. — Մինաս Արեղայ, Գրիչ, 1791ին օրինակած է Քարապիլիճի՝ Նալեան Յակոբ Պատրիարքի. — Զեռ. Արմաշի, Թիւ 134։

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ

«ՍԻՈՆ» Ի ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ամառգրիս այս թիւով կը պատասխանենք նոյն հարցառէր ազգայինին հետեակ հարցումին:

Գիտենք թէ, իբրեւ մին Արեւելեան եկեղեցիներէն, Հայց. եկեղեցին ծիսական, դաւանական և այլ տեսակետներէ աւելի մօտ է Օրթոտոքս քան կաթոլիկ եկեղեցիին: Եւ սակայն, չկա՞ն արդեօք կէտեր, ուր մերը աւելի հանգիստութիւն ունենայ երկրորդին քան առաջինին հետ:

Պատասխան. — Կան: Թէեւ դաւանական գետնի վրայ՝ զրիթէ ոչ: Բայց նախ թըւենք այն կէտերը՝ որոնց շուրջ համաձայն ենք Օրթոտոքս եկեղեցւոյ հետ և ուր կաթոլիկ եկեղեցին կը տարբերի երկուքէն: Նախ, բնականաբար, Հռովմայ Պապին գերազանցեալն (ու այդու իսկ անսխալականութեան) մերժումը: Յետոյ, քրիստոնէութեան առաջին դարերու մաքուր ու պարզ հաւատալիքները աղբրա՞ծ չէին եկեղեցւոյ յետսամուտ վարդապետութիւնները՝ Սուրբ Կոյսի Աճառացիութեան, Քաւարանի վարդապետութեան, Հացի ու Գինիի զգոյացափոխութեան, Ս. Հոգիին Հօրմէն զատ նաև Որդիին ըղիած ըլլալուն (Հաւատամք՝ մէջ ներմուծուած):

Հռովմէական եկեղեցիին հետ մեր եկեղեցիին ունեցած նմանութիւնները կ'իյնան ընդհանրապէս ծիսական—աբարդական կամ տօնացուցային կալուածներէն ներս: Այսպէս, ամէնէն ականբախն է խաչակնքումի պարագան, ուր Օրթոտոքսներ կը տարբերին իրենց ձեռքը նախ աջ և ապա ձախ ուսին տանելով: Յետոյ, եպիսկոպոսական խոյր կրիւն պարագային: ԸՕրթոտոքս եկեղեցւոյ գերագոյն իշխանաւորները միմիայն սաղաւարտ կը կրեն իրենց գլխուն: Բայց, Լատինաց մօտ եպիսկոպոսներ միայն խաչ կը կրեն իրենց կուրծքին փոխան պանակէին՝ զոր մենք և Յունադաւաններ կը գործածենք:

Գալով տօնացուցային քաժնին, մենք չունինք կաթոլիկներու յատուկ Ս. Կոյսի յիշատակի նշուիրուած մանր տօները (որոնց թուումը ըրած ենք Ամառգրիս նախ-

անցեալ թիւին մէջ), և Մայիս ամիսը անոր նուիրելու գրութիւնը, ինչպէս նաև ՎՕր Մոխրոցնով Մեծ Պահք մտնելու սովորութիւնը, և Ս. Հաղորդութեան ու Յիսուսի Սրտի տօները, որոնք հանգիստ կը տօնուին իրենց մօտ: Միւս կողմէ, մենք չունինք Օրթոտոքսներու յատուկ Առաքելաց պահքի գրութիւնը, ինչպէս նաև Տիրամօր ննջման առանձին տօնախմբութիւնն ու Մեծ Պահոց Ուրբաթ երեկոններուն կատարուած ՎՏիրամօր Գովասանութիւնը կոչուած արտողութիւնը, զոր Յոյն—կաթոլիկներ ևս կը կատարեն: (Լատիններ, անոր փոխարէն, ՎՄալի Ճանապարհ կը կատարեն նոյն Քառասորդական Պահոց Ուրբաթ երեկոններուն) Այս կէտին շուրջ գոյութիւն ունեցող ըստմութիւ տարբերութիւններէն յիշենք անցողիկ կերպով թէ մենք և Լատիններ ունինք Ս. Յովսէփ Աստուածահօր տօնը — Յոյներ՝ ոչ —, իսկ մենք և Յոյներ Ս. Կոստանդինոսի (Արեւմուտքի անդրաւիկ քրիստոնեայ թագաւորը) յիշատակը — Լատիններ՝ ոչ: Գալով Խաչի տօներուն, Լատինք չեն կատարեր Երեման Ս. Խաչի տօնը՝ ինչպէս մենք և Յոյներ, մինչդեռ Յոյնք չունին Գիւտ Խաչի մասնաւոր տօնախմբութիւն՝ ինչպէս մենք և Լատիններ, անոր յիշատակը զուգորդելով Ս. Խաչի վերացման յիշատակին:

Գալով Նիկիական Հանգստակին, անոր բովանդակութիւնէն բացի (զոր յիշեցինք թիւ վերջին, ուրիշ կէտով մը կը տարբերինք Հռովմէական եկեղեցիէն, բայց և տարբեր տեսանկիւնէ՝ կը տարբերինք Օրթոտոքսներէն: Այս վերջիններուն մօտ ալ, մեզի նման, ամէն Ս. Պատարագի ընթացքին Հաւատամք՝ արտաանել անհրաժեշտութիւն մըն է, մինչ կաթոլիկներ զանց կ'ընեն զայն ոչ—հանգիստաւոր կամ թիւ պատարագներու ընթացքին: (Այս տեսակէտէն ալ մենք նման ենք Օրթոտոքսներուն, որոնք և չունին թիւ պատարագներ մատուցանելու — ինչպէս նաև երկուսն ալ ժամերուն Ս. Խորհուրդը կատարելու: — սովորութիւնը) Բայց, արտաանելու պարագային, կաթոլիկներ միշտ ալ, մեզի նման, զայն կը կատարեն Ճաշու Աւետարանէն (կամ անոր յաջորդող

ՅԵՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

ՊՐ. ԲՐԱՅԹ ՊՕՆԱՐ

Ծանօթ հայասէր Զուիցերիացի Պր. ԲրաՅԹ Պօնարը երուսաղէմ ժամանեց Նոյեմբեր 18, ԲՀ. Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր կողմէ, կայարանին մէջ ողջունուեցաւ Հոգւ. Տ. Կիրիլ վրդ. Իսրայէլեանի և Բարաուզար Տիար Կարպիս Հինգլեանի կողմէ և առաջնորդուեցաւ Հօրէլ Ալեքսի, իբրև հիւրը Պատրիարքարանիս: Պր. Բ. Պօնարը նոյն օրը ժամը 11ին այցելեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, որմէ յետոյ, իրեն հիւրամեծար կարգուած Տիար Կ. Հինգլեանի առաջնորդութեամբ այցելեց Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարը, Ժողովարհաւորաց Վարժարանը, ներառեց Դպրոցը և Սուրբ Տեղիք:

քարոզխօսութիւնէն) անմիջապէս յետոյ, մինչ Օրթոտոքսներ՝ աւելի ուշ, Սրբապետութիւնէ քիչ առաջ:

Յունադաւաններ ունին տակաւին մեծ տօներուն նախատօնակներէն ետք հացի օրհնութեան արարողութիւն, ուր կ'օրհնուին հինգ նկատակներ, ի յիշատակ հացիբու ըզգմացման հրաշքին: Ինչպէս նաև փակեալ-խորանի դրութիւնը, ուր պատարագիչը, խաչկալով մը զատուած ասաւորի ներքնամասին մէջ և հաւատացեալներու տեսողութիւնէն հեռու, ծածկարար կը մատուցանէ իր պատարագը ճծածկաւ գլխին Աստուծոյ, Հին Ուխտի մէջ յիշուած ՎՍՐԵԹԻԻՆ Սրբոցի օրինակով: Այս դրութեան կը հետեւին նաև Յոյն-կաթօլիկներ և Ղպտիներ, հակառակ որ Ղպտի Եկեղեցին, մերինին նման, մաս կը կազմէ Միաբնակ Եկեղեցիներու ընտանիքին:

Մենք և Յոյնք ունինք նախատօնակ կատարելու և իրաւոր օրհնելու սովորութիւն: Նաև ՎՋՐՕՐԻՆԷՃՐԷ կը կատարենք Աստուածայայտնութեան տօնին, ժինչ կատարենք նման արարողութիւն մը կը կատարեն Ս. Զատիկի գիշերը, ՎՂԱՍԱՆՈՐ-հայրի պարզ արարողութեան յաջորդող ձրագալոյցի Պատարագի ընթացքին:

Երեքշաբթի երեկոյեան ժամը 5ին, ի պատիւ յարգելի հիւրին, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը թէյասեղան մը տուաւ Պատրիարքարանի մեծ դահլիճին մէջ, որուն ներկայ գտնուեցան Գերշ. Տ. Տ. Մեսրոպ, Մկրտիչ, Բարգէն և Մատթէոս Սրբազանները, Հոգւ. Տ. Տ. Տրդատ և Կիրիլ վրդ Վարդապետները, Դիւանապետ Տիար Կ. Նուրեան, Ամերիկացի Մր. Պէլէֆօրտ և տեղւոյս ազգայիններէն Տէր և Տիկին Տքթ. Վահան Գալպիեան և Տիար Լեւոն Գեորգեան: Պր. Պօնարը թէյասեղանի ընթացքին ընդարձակ տեղեկութիւն տուաւ իր Պրնիէին և Ժընէվի մէջ հաստատած Հոյ Տան վրայ, և իր հիացումը յայտնեց Սուրբ Տեղիբու մէջ Հայ Ազգին գրաւած բարձր դիրքին և վայելած վարկին համար, և շնորհակալ եղաւ Ս. Պատրիարք Հօր, իրեն եղած ասպնջտականութեան համար երուսաղէմի մէջ:

(«Սիոն», 1929, Գ. Տարի, Հոկտ. - Դեկտ., Թիւ 10-12, էջ 405 եւ 406:)

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ ՅԵՇԱՍԱԿ ՄԸ Ս. ՅԱԿՈԲԻՆ

Հալէպէն Արթ. Տ. Ներսէս և Տ. Գաբրէլին Գահանայ Հայրեր, որ 1928ին երուսաղէմ եկած էին Ուխտի, և միանգամայն իրենց զաւակներուն քահանայական ձեռնադրութեան և օծման հանդէսին ներկայ գտնուելու համար, փափաքած էին յիշատակ մը ունենալ ի Սուրբ Յակոբ:

Անոնք Հալէպի մէջ ծանօթ արուեստագէտ Անթէպի Գալէմբեարեան եղբարց շինիլ տուած են զոգ մը արծաթ քրոց, ճաճանչաւոր: Արուեստի զեզակերտ արտադրութիւններ են այս քրոցները: Երկուքին ալ բուներուն վրայ փորագրուած է հետեւեալ յիշատակարանը.

«Քրոցս կը նուիրեն Ներսէս Գնյ. Թաժուգնեան եւ Գարեգին Գնյ. Պօղարեան Ս. Յակոբայ Վանքին, ի յիշատակ իրենց որդւոց՝ Տիրան եւ՝ Նորայր արեղաներուն քահանայական օծման. 1928»:

(«Սիոն», 1929, Գ. Տարի, Հոկտ. - Դեկտ., Թիւ 10-12, էջ 407:)

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր Ն Ե Ր

Երևան, 22 Դեկտեմբեր 1979

Նորին Ս. Օժոժթիւն Տ. Տ. Վազգէն Ա.

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Ս. Էջմիածին

Նոր Տարւոյ և Ս. Ծննդեան տօներու բարեբաւօրիկ առիթներով, խոնարհաբար կը ներկայացնենք Ձերդ Սուրբ Օժոժթեան մեր և Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան սրտագին շնորհաւորութիւնները, խնդրելով Բարձրեալն Աստուծմէ որ շնորհէ Ձեզ յաջողութիւններով լի երկար և առողջ կեանք, և Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինն՝ անսասանութիւն և բարգաւաճում:

ԵՂԻՇԷ ԱՐԲԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատրիարք Հայ Երևանադէմի

Երևան, 22 Դեկտեմբեր 1979

Նորին Սրբութիւն

Յովհաննէս - Պօղոս Բ. Պապ

Վատիկան

Ս. Ծննդեան և Նոր Տարւոյ բարեբաւօրիկ առիթներով, յարգանք կը ներկայացնենք Ձերդ Սրբութեան մեր սրտագին շնորհաւորութիւնները, մաղթելով Ձեզ շարունակական առողջութիւն և Ձեր մեծ Եկեղեցիին՝ բարգաւաճում, թող Ամենակալորդն Աստուած յաջողութեամբ պսակէ Ձեր բարի օրհնութիւնն ու ծրագրերները:

ԵՂԻՇԷ ԱՐԲԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատրիարք Հայ Երևանադէմի

Երևան, 22 Դեկտեմբեր 1979

Ն. Ամենապատուութիւն Պիմէն

Պատրիարք Հայոց Ռուսիոյ

Մոսկուա

Ս. Ծննդեան և Ամանորի առիթներով, կը ներկայացնենք Ձեզ մեր եղբայրական և քերթ շնորհաւորութիւնները, սրտագին մաղթանքներով Ձերդ Սրբութեան առողջութեան և բարգաւաճ գործունէութեան համար:

ԵՂԻՇԷ ԱՐԲԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատրիարք Հայ Երևանադէմի

Ն ՈՐ ՍԱՐԻԱԻԱԿՆԵՐ

Ցարեվերին, Դեկտ. 29, Առաջ Տոներեն առաջ, Ս. Յակոբ Մծերայի հայրապետի տանին, չորս ընծայացուներ ծանկի եկան Գլխադիր Յակոբյան առաջնալի մատուցին առջև, և բարեխաղաղ համար իրենց ախար: Այնքա և Մարի Մատուկեան ընծայարանի առաջին դասարանի չորս աշակերտներ՝ Սիմոն Նալիրեան, Սերոբ Տէմիրճեան, Խաչիկ Գարայեան և Նրաջ Զիրին-կիրեան կոչուեցան Առաջ Սարկառագութեան աստիճանին:

Անգամ մը եւս, կետեկով նախորդ բազմաթիւ սերունդներու օրինակին, որով պատանի հոգիներ իրենց կեանքը նուիրած են Հայ Եկեղեցիի ծառայութեան, չորս Սարկառագութեան կատարեցին, Աստուծոյ և մարդոց առջև, իրենց խոստումը ծառայելու Աստուծոյ Սեղանին: Սկստուածային և երկնաւոր շնորհը իշաւ անոնց ծիսորդուն, կոչելու համար զանոնք նոր գեանքի մը, կրօնաւորի կեանքին, զոր յանձն առին, չորս վկայութեան անձանց իւրեանցը:

Ժառանգաւորաց Վարժարանի և Ընծայարանի Վերատեսուչ Գեղը՝ Տ. Շահէ Արքեպոսոսի իր Աջը անոնց գլուխին և աղօթեց որ անոնք լեցուին Ս. Հոգիով, ի սպասաւորութեան Ս. Եկեղեցւոյ:

Այն քեզ զմաքուր և զսուրբ սուրբ թեառաց Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի և լի՛ր սուրբ յամենայն խորհութենէ մեղաց առաջի երեսաց նորա ...: Ամենդպեան այս բառերով, ձեռնադրելի Արքեպոսոսը գրաւ Ուրբը իւրաքանչիւր Սարկառագի ուսին, յանձնեց Աւատարները, Գատարագի սպանները և բուրկատը, խնդարութենէն առաջ, զոր երկցս կատարեց իւրաքանչիւր Սարկառագ:

Ողջոյնէն առաջ, նորին Արքեպոսոսինը տաւաւ Նաղթեմայ Սարկառագնեպուն ևեռեալ յորդորէ:—

«Որ կոչեցեր զսոսա ի սպասաւորութիւն Ա. Եկեղեցւոյ»

Սիրելի նորընծայ Սարկառագներ, Երեք բառեր կան այս տղան մէջ, զոր կ'անջատեմ այսօրուան աղօթքէն, բնութան ընկելու համար զանոնք մի քանի խօսքին, զոր կ'ուզեմ ուղղել ձերի այսօր. կոչել, սպասաւորութիւն և Եկեղեցի:

Կոչել: Աղօթքին մէջ առ Աստուած, կրկնեցիք այս բառը շարունակ, բռնու համար որ ձերը, մարդ էակներս, այս աշխարհի վրայ ոչ մէկ յաւակնոտութիւն կրնանք ունենալ Աստուծոյ ծառայութեան քառու, եթէ ինքը ըլլալ մեզի կանչելու: Թէ ձերը ոչինչ ենք Աստուծոյ առջև, որքան ատեն որ խնդրած իրաւանք, որքան ատեն որ չենք զգաւած մեր մէջ թէ ինչն է որ կ'ուզէ փոխել մեզ, որ կ'ուզէ օտարական մեր բնութենէն ազատել մեզ, որ կ'ուզէ յատուկ պատասխանատուութիւն

մը տալ մեզի: Ան է որ կոչեց Արքեպոսոսը այնպատեւն որ գայ և կապէ իր ժողովուրդը Աստուծոյ և ընէ զայն ուխտաւոր ժողովուրդ: Ան է որ Մովսէսը յարցոյց որ պատեւ իր ժողովուրդը Նօգիտացիներէ և գերութիւնէն և բերեալ իր հայրերու երկիրը: Ան է որ, վերջապէս, զրկեց իր սիրելի Որդին, որ բանայ Աստուծոյ պաշխան անասաւորէր այն հաւատքին, որ բոլորս կը կապէ ճշմարիտ Աստուծոյ: Յաւուն այդ կոչումին, կը հաւատանք որ դուք, Սիմոն, Սերոբ, Խաչիկ և Նրաջ Սարկառագներ, այսօր ծանկի եկաք Աստուծոյ խորհրդին առջև, որովհետեւ լսեցիք Անոր կոչը: Եկեղեցւոյ կան ծառայութիւն անոնց կոչումի, ինչեաւ խաբէութիւն մըն է, հիմնական խաբէութիւն մըն է, որուն գինը շատ ծանր կը վճարեն աւանք՝ որ առանց զիտակցութեան կը նստիւ ունին Աստուծոյ ծառայութեան: Որովհետեւ այդ կոչումով է միայն որ մենք կ'ըլլանք սպասաւորներ Եկեղեցիին:

Երկրորդ բառը սպասաւորութիւնն է: Սպաս ըլլալ, սպաս՝ Աստուծոյ տան: Գերադասելի սպասը, որուն օրինակով կ'ուզեմ որ առաջնորդեցիք, սիրելի նորընծայ Սարկառագներ, Գերադասելի սպասը հաղորդութեան սկիզբն է, որուն մէջ մեր հաւատքը կը յաւիտի ինչեցնել Աստուծոյ Մարմինը և Արիւնը: Ըլլալ սպաս Աստուծոյ, ըլլալ Սկիզբն Անոր և նուիրակն, որուն մէջ զգալի և շօշափելի կը դառնայ Աստուծոյ ներկայութիւնը: Այս է սպասաւորութիւնը: Աղօթեցիք, որ կ'ուզէ ըլլալ ձեռն այն սկիզբին, որուն մէջ հիշելու Աստուծոյ Հոգին, հոգի հեղութեան, հոգի իմաստութեան, հոգի անհնաւոր և գիտութեան, հոգի որստանծախառնութեան: Այդպիսի սպաս մը ըլլալ կը նշանակէ ոչ միայն ներքնապէս փոխելի, ոչ թէ միայն մեղակալ մեղքի ամբողջական արքայութեան թեկն և ազատագրել իր հոգին, այլ կը նշանակէ նոր հոգի մը ընդմիջել, որ ինքը կ'ըլլայ այսին ախրաքան ներկայութիւն մը ձեր կեանքին մէջ, իսկական ներկայութիւն ձեր կեանքի իւրաքանչիւր քայլին մէջ:

Եւ վերջապէս երրորդ բառը՝ զոր կ'ուզեմ ընդգծել և ձեր մտքին մէջ քանդակել՝ Սկիզբն ինչն է: Եկեղեցին Աստուծոյ սուրբ բանն է, եթէ ոչ մեր ժողովուրդը, մեր հայ ժողովուրդը: Մենք այդպէս կը հասկնանք Հայ Եկեղեցին: Եւ դուք, երբ կը զգաք կոչումը պաշտօնեաները ըլլալու Աստուծոյ և ազատեցի Ս. Հոգիին, դուք ախտ մը կը կատարէք: Այդ ախտը ծառայելն է Եկեղեցիին, այսինքն ծառայել մեր ժողովուրդին: Եւ ահայն, ոչ թէ սովորական ծառայութեանը, ոչ թէ ունէ մարդու մը նման, այլ աստուծային ծառայութեանը: Դուք Եկեղեցւոյ պաշտօնեաներ էք և կ'ուրած էք ծառայելու ժողովուրդի մը, որ պարբերով ու քարերով նահատակուեցաւ իր հաւատքին համար, ըմպեց բազմաթիւ բաժակներ մահուան և տանջանքի և սակայն չխախտ

տեցաւ բնաւ իր հաւատքի հիմերէն, Զնաց հաւատարիմ Աստուծոյ, Զնաց ամուր կապուած իր տոհմային աւանդութիւններուն, Զնաց ժողովուրդ Աստուծոյ: Դուք, երբ պիտի ըլլաք Աստուծոյ պաշտօնեաները, պիտի ըլլաք այն մարդիկ, որոնք զատորոշուած են միտնեցէն և զրկուած Աստուծոյ կողմէ, այդ ժողովուրդին ծառայելու համար: Կը տեսնէք թէ որքան մեծ և ծանր է ուրաքը որ կը դրուի ձեր ուսերուն, այս առաւօտ: Եւ հակայն, սիրելի Սարգիսապետներ, մի՛ վախնաք: Մի՛ վախնաք, որովհետեւ Աստուած, որ կը կանչէ ձեզի այսօր, պիտի տայ ձեզի այժմ, դիմացկունութիւն, զուգուածութիւն ոգի, և որքան աւելի ծառայէք, որքան աւելի տառապիք, այնքան աւելի պիտի քաղցրանայ ձեր ուսերուն վրայ դրուած մաքուր և սուրբ ուրաքը:

Եղէք Աստուծոյ մարդիկ, եղէք Եկեղեցիի զաւակներ, եղէք արտահաւար Սարկապետներ, նման ասպիշի և մեծ Սարկապետի՝ Ս. Ստեփանոսի, և զստան եղէք որ Աստուած ձեզի պիտի ըլլայ հովանաւոր և ոգնական միշտ և յաւիտեանս: Ամէն:

Կու տանք համառօտ կենսագրութիւնը նորին ծանեանքուն:

Սիմոն Սրկ. Նայիրեան ծնած է Կէմէրէկ՝ 1961 թ. 1968 թ. ընտանեօք կը փոխադրուի Պոլիս, ուր շուրս տարիներ կը յաճախէ Կէտիկ Փաշայի ազգային վարժարանը և ապա, երկու տարիներ, Ճէրէքէօյի ազգային երկրորդ վարժարանը: 1974 Սեպտեմբերին կը դիմէ և կ'ընդունուի Ս. Աթոռոյս ժառանգ. վարժարանը, որուն ընթացքին կը հետեի տարի մը Ս. Թարգմանչաց վարժարան յաճախելէ ետք:

Անցեալ տարի յաջողութեամբ աւարտեց ընթացքը ժառանգ. վարժարանին:

Սեփոք Սրկ. Տէմրճեան ծնած է Սասուն՝ 1961 թ. արտական առաջին օրը: 1969 թ. ընտանեօք փոխադրուած է Տիգրանակերտ և 1973 թ.

հաստատուած Պոլիս: Ընէ կը յաճախէ Ներսէսեան վարժարանը, որուն հիշգրտող դասարանը աւարտելէ ետք կը դիմէ և կ'ընդունուի Ս. Աթոռոյս ժառանգաւորաց վարժարանը:

1974-75 տարեշրջանին աշակերտեցաւ տեղւոյս Ս. Թարգմանչաց վարժարանին, և ապա մտնելով ժառ. վարժարան, անցեալ տարի յաջողութեամբ աւարտեց անոր ընթացքը:

Խաչիկ Սրկ. Գառնիան ծնած է Գառնեմաւիտի ծնողքէ՝ 1960 թ. և մանկութեան ընտանեօք փոխադրուած Պոլիս:

Աւարտելէ ետք տեղւոյն Լուսաւորեան վարժարանը, 1976 Ապրիլին եկած է Երուսաղէմ՝ զոհացում տալու իր և ծնողաց խորունկ հոգնասիրութեան: Պոլիս գտնուած միջոցին զպրութիւն ըրած է Ս. Յարութիւն եկեղեցիին մէջ:

Անցեալ տարեշրջանին աւարտած է ընթացքը ժառանգաւորաց վարժարանին:

Հրայր Սրկ. Զիթիկիրեան ծնած է Գէյրուք՝ 1962 թ. Նախնական կրթութիւնը ստացած է ծննդավայրին մէջ և աւարտած վահան Թէքէեան վարժարանի հնգամեայ շրջանը զուտ յիշատակութեամբ: Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմի բերումով կարճ շրջան մը առանց ուսումի մնալէ ետք, 1976 Սեպտեմբերին եկած է Երուսաղէմ և աշակերտած Ս. Աթոռոյս ժառանգ. վարժարանին, որուն ընթացքը յաջողութեամբ աւարտած է Յունիս 1979 թ.:

Զարեմ ալ Ուրաք կրելու արտօնութիւն ստացած են 1978 թ. Օգոստոս 19 թ., Լուսարարապետան Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիս. ձեռամբ:

Սիոն, յանուն Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր և Ս. Յակոբեանց Ուխտին, որտաքինս կը շնորհաւորէ նորին ծանեանքը, մաղթելով որ Ընծայարանի ընթացքը Կուսարտելէ ետք արժանի ըլլան քահանայութեան սուրբ աստիճանին:

ՇԱԽԱՅԹՈՐԵԱՆ ԵՐԵԿՈՅԹՆԵՐ ԺԱՌԱՆԳԱՒՈՐԱՆ ԿԱՐԺԱՐԱՆԻ

Նոյեմբերի 10 թ., ժառանգաւորաց վարժարանի և Ընծայարանի Տեսուչ Տիար Փայլակ Անթապեանը սաներուն մատչելի եղանակով շահեկան դասախօսութիւն մը տուաւ, նիւթ ունենալով Տիգրեալ գիտութիւնը Միջնադարեան Հայաստանի մէջ:

Նոյեմբերի 24 թ., յարգելի Տեսուչը շարունակելով իր նիւթը, վարժարանի սաներուն ծանօթացուց Հայաստանի գիտականութեան նորագոյն նախնայութեան մասին:

Թեան այնքան բարդ բայց զարմանալի ընդգրաւուին մէջ:

Սաները մեծ հետաքրքրութիւն ցոյց տուին նիւթի շուրջ և բազմաթիւ հարցումներով նոր լուսարանութիւններ խնդրեցին և հանգամանորէն պատասխան ստացան:

Միւս Եարաթ իրիկուններուն տեղի ունեցան շարժանկարի դիտումներ սաներուն մասին: Երբեք ընդլայնելու և նկարագրի կերտմանը նպաստելու համար:

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄՈՒԱՆՔ

● Եբ. 3 Նոյմ. — Ս. Զորից Անեաբանացն: Ս. Գատարաբը մատուցուեցաւ Ս. Գլխաբրի մատարան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Հայրիկ Արդ. Գալայեան:

● Կիր. 4 Նոյմ. — Ս. Գատարաբը մատուցուեցաւ ի Ս. Թաղոր. Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Համբարում Արդ. Քէշիշեան:

● Բշ. 5 Նոյմ. — Ս. Յովսէփայ Ասուածամորն: Ս. Գատարաբը մատուցուեցաւ Գեթեմանի ի Ս. Աստուածածնայ տաճարին մէջ, Հայր Թովոսեփի գերեզմանին վրայ: Գատարաբը մատուցուեցաւ ըստ սովորութեան, Տաճարին Տեառնը՝ Հոգշ. Տ. Հայրիկ Արդ. Գալայեան:

● Եր. 10 Նոյմ. — Ս. Երկօսասն վարդապետացն: Ս. Գատարաբը մատուցուեցաւ Ս. Գլխաբրի մատարան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Սեւան Վրդ. Ղարիպեան:

— Կէսօրէ ետք, Ամեն. Ս. Գատարաբը Հոր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը Վերաւարեալ մուտք գործեց Ս. Թարութեան Տաճար: Ս. Գերեզմանին և Գիւտ Խաչի այրի ուխտերէն ետք, վերջնայ Կիտ՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորէի եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւնն ու Նախատեսարէ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այլ-ցեղութեան հանգրիսաւոր Թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Գալեան:

● Կիր. 11 Նոյմ. — Գիւս Խաչ: Գիշերային և աւաւտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Թարութիւն, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ, ուր և մատուցուեցաւ Ս. Գատարաբը: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Գալեան: Ապա, Ամեն. Ս. Գատարաբը Հոր գլխաւորութեամբ, կատարուեցաւ եռադարձ մեծահանդէս Թափօր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին և Գատարանեղւոյն շարք, ոկսելով Գիւտ Խաչի այրէն և աւարտելով անդ: Նորին Ամենապատուութիւնը ամպնովանի տակ և Կենաց փայտի ստառէքի ի ձեռին, Կ'օրէնէր Տաճարը լեցնող հաւատացեալներու բաղմութիւնը:

● Եբ. 17 Նոյմ. — Տօմ Անկեայն Սրբը: Ս. Գատարաբը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Գլխաբրի մատարան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Արդ. Մանկաբարեան:

● Կիր. 18 Նոյմ. — Ս. Գատարաբը մատուցուեցաւ ի Ս. Թաղոր, Ապագ Սեղանի վրայ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Մեարոպ Արդ. Մուրթաբեան: Հոգշ. Հայրը քարոզեց, խօսելով Քրիստոնէական կրօնի բարոյական «կըշք» բռնաբերում մասին:

● Ուր. 23 Նոյմ. — Նախատեսարէ պաշտուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ, Նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. Գարիկեան:

● Եբ. 24 Նոյմ. — Տօմ Ս. Հրեշտակապետաց Գարիկի և Միքայիլի: Առաւտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ և Ս. Գատարաբը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Անուշահան Վրդ. Ջըշանեան: Ս. Գատարաբէն ետք, Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. Գարիկեան Նախագահեց Ս. Աթոռայ բարերարուն Աղանի ձէվանիւրեանին և պարգայից Կոթիներուն համար կատարուած հոգեկանգոտեան պաշտամունքին, որմէ ետք Միաբան Հայրեր պատուասիրուեցան Վանեաց Տեառնարն՝ Տեառնը Հոգշ. Տ. Սեւան Վրդ. ի կողմէ:

● Կիր. 25 Նոյմ. — Ս. Գատարաբը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամաբարն էր, ըստ սովորութեան, Վանեաց Տեառնը՝ Հոգշ. Տ. Սեւան Վրդ. Ղարիպեան:

● Եբ. 1 Դեկտ. — Առաւ. Անդրիի և Փիլիպպոսի: Ս. Գատարաբը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաբրի: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան:

● Կիր. 2 Դեկտ. — Բարեկենդան Յիսակի պահոց: Ս. Գատարաբը մատուցուեցաւ ի Ս. Թարութիւն, վերնատան մեր մատարան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Գալեան:

● Բշ. 3 Դեկտ. — Նախատեսարէ ի Ս. Թաղոր Նախագահեց Գերշ. Տ. Եանէ Արքեպս:

● Դշ. 4 Դեկտ. — Ընծաւումն Ս. Ասուածամորն: Առաւտեան, Գերշ. Տ. Եանէ Արքեպս-ի գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաբարձեալով մեկնեցան Գեթեմանի ձորը ու Վերաւարեալ մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան հանգրիսաւոր Ս. Գատարաբը մատուց Գերշ. Հանգրիսապետ Սրբազանը: Ս. Գատարաբէն ետք, ընկալեալ սովորութեան համաձայն, կատարուեցաւ հոգեկանգոտեան պաշտուն՝ Ս. Աթոռայ և Աղգիս բարերար Կիւլապի Կիւլպէնկեանի և համայն Կիւլպէնկեանց գերդաստանին նշնեցելուց հոգիներուն համար:

● Երև 8 Դեկտ. — Ս. Կնիդպոսի և Գրիգորի Սփանկեպոտեացն: Ս. Գատարաբը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Գլխաբրի մատարան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Հայրիկ Արդ. Գալայեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ Մայր Տաճարի ներքին գաւիթը՝ Ս. Նիկողայոսի ոտնանին վրայէն:

● Կիր. 9 Դեկտ. — Ս. Գատարաբը մատուցուեցաւ ի Ս. Թաղոր: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Համբարում Արդ. Քէշիշեան:

● Ուր. 14 Դեկտ. — Նախատեսարէ ի Ս. Թաղոր Նախագահեց Լուսաբարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. Աղանեան:

● Եբ. 15 Դեկտ. — Ս. առաքելցի և առաքիմ յուստոյացն մերց Թաղեոսի և Բարդղիմէոսի: Ս. պատարաբը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Գլխաբրի մատարան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Սեւան Վրդ. Ղարիպեան:

● Կիր. 16 Դեկտ. — Ս. Գատարաբը մատուցուեցաւ ի Ս. Թարութիւն, մեր վերնա-

մատրան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Մեսրոպ Աբղ. Մուսիսֆեան: Հոգշ. Հայրը քարոզեց, բնարան ունենալով օրհուան ծառա Աւետարանէն: Մայր իմ է եղբարք իմ սոքա են ...: յայտնելով որ քրիստոնէան բոլոր մարգերը պէտք է նկատել իբրեւ իր մայրը, եղբայրը կամ քոյրը, և ըստ այնմ վերաբերի անոնց հետ: Յորդորեց ներկաները որ այդ ոգիով լեցուն Յիսնակի այս շրջանին և այդպէս դիմաւորեց Մանկացեալ Փրկիչը:

● Դշ. 19 Դեկտ. — Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. Ասլանեան:

● Եշ. 20 Դեկտ. — Տօն Ս. Լաւրգ եղիպացոց: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Մակարայ մատրան մէջ: Ժամաբարն էր, ըստ սովորութեան, Խոստովանակարը՝ Հոգշ. Տ. Մաշտոց Վրդ. Բարիլուսեան:

● Ուր. 21 Դեկտ. — Ս. Կոյսի Յղաւթեան հանդիսաւոր Նախատեսակը պաշտուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Գիրեղ Նպս. Գարիկեան:

● Եր. 22 Դեկտ. — Յիւրիկ Ս. Աստուածամօ: Առաւօտուն, Գերշ. Տ. Կիրեղ Նպս. Գարիկեանի գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով մեկնեցան Գեթեանտիկ ձորը ու Ներշափանաով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գիրեղ-մանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Գատարազը մատուց Գերշ. Հանդիսապետ Սրբազանը:

● Կիր. 23 Դեկտ. — Բարեկենդան Ս. Յակոբայ պահոց: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Ոսկի Աբղ. Որդիքեանը Հոգշ. Հայրը խօսեցաւ իր առաջին քարոզը, նրաթ ունենալով սիրոյ առաքելութիւնը:

● Ուր. 28 Դեկտ. — Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գերշ. Տ. Տանէ Արքեպս. Անէմեան, որ ապա հիմաւորակաւ գտնութեան ազդեանքն շնորհեց ընծայարանի աւանդող 4 Ուրաղիկներուն:

● Եր. 29 Դեկտ. — Ս. Յակոբայ Մօրնայ հայրապետին: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Գլխաղբի մատրան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Վարդիկ Աբղ. Մանկատրան: Վերաբերումը կատարուեցաւ փոքր տառնին մէջ սուրբին նկարով շինուած Սեղանին վրայ: Գերշ. Տ. Տանէ Արքեպս. կատարեց Սարկաւազակն ձեռնադրութիւնը Ուրաղիկներ Սիմոն Նայիրեանի, Սերոբ Տէմիրեանի, Խաչիկ Գաբայեանի և Հրաշ Զիլիկիբեանի և խօսեցաւ յորդորական քարոզ մը:

— Երեկոյեան ժամերգութեան աւարտին, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս., Մայր Տաճարին մէջ վարդապետական գաւազանի իշխանութիւն տուաւ Ս. Ուստիոս երիտասարդ Միաբաններէն Հոգշ. Տ. Ասպետ Աբղ. Մալեանի և Հոգշ. Տ. Մանուէլ Աբղ. Երկաթեանին:

● Կիր. 30 Դեկտ. — Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, վերնատան մեր մատրան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Վ Ա Ն Ք

● Կիր. 4 Նոյմ. — Լուսեղականներու Նոր Փրօփոք Եօրհնէն Ռեւերմանի պաշտօնի ստանձնումի առթիւ իրենց եկեղեցւոյ մէջ կատարուած հանդիսութեան ներկայ գտնուեցան Գիւսանապետ Գերշ. Տ. Տանէ Արքեպս. և Աւագ Թարգման Հոգշ. Տ. Ասպետ Աբղայ:

● Գշ. 6 Նոյմ. — Ս. Աթոռ ժամանեց Կրեւտի Հայոց Հովիւ Արթ. Տ. Յովսէփ Քյո. Հալւանեան և վերադարձաւ Ուր. 30 Նոյեմբերին:

● Եշ. 15 Նոյմ. — Կէսօրէ առաջ, Գեղնիա քայի արքեպիսկոսեան գերդաստանի տարեգործի առթիւ, Յրանչիսկեաններու Մայր Եկեղեցւոյ մէջ կատարուած պաշտամունքին ներկայ եղաւ Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղիսեան:

— Երեկոյեան, Նոյն առթիւ, American Conlonyի մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Գերշ. Տ. Կանէ Արքեպս. և Հոգշ. Տ. Ասպետ Աբղայ:

● Կիր. 16 Դեկտ. — Սկստական Եկեղեցւոյ մէջ, Երեց վեր. Թով Լուսթօնի մեկնումի առթիւ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Գերշ. Տ. Կիրեղ Նպս. Գարիկեան, Հոգշ. Տ. Ասպետ Աբղ. և Տիրաք Փ. Հինդեան:

● Գշ. 18 Դեկտ. — Երաստաղէի Բաղաւապետ Վսեմ. Թէտի Փօլլէքի կողմէ, Լրեական խնուկայի (Մակարեանց) և Գրիգորեանեան մօտալուտ Ս. Ծննդեան տօներուն առթիւ սարգուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Գերշ. Տ. Տանէ Արքեպս. և Հոգշ. Տ. Ասպետ Աբղայ:

● Դշ. 26 Դեկտ. — Եւրոպացւոց Ս. Ծննդեան տօնին առթիւ, Կէսօրէ առաջ, Ամեն. Ս. Գատարազը Հայրը, ի գլուխ Միաբանութեան, շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ Յրանչիսկեանց Գերշ. Կիւսթոսին և Լատինաց Ամեն. Ս. Գատարաքին, Ապա, Գերշ. Տ. Տանէ Սրբազանի ընկերակցութեամբ, Նոյն առթիւ այցելեց Գապական Նուիրակին և Անկիլքան Արքեպս. ինչ Գերշ. Տ. Կիրեղ Նպս. Կատարեց, Հոգշ. Հայրերու ընկերակցութեամբ, այցելեց Կաթոլիկ և Բողոքական փոքր յարանաւանութեանց Արքեպս. պետներուն:

● Ուր. 28 Դեկտ. — Մօտալուտ Նոր Տարւոյ առթիւ, Իսթայէլի Նախագահ Իցնաք Նալօնի կողմէ, Նախագահական Ապարանքին մէջ, Քրիստոնէայ համայնքներու հոգևոր պետներուն ի պատիւ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցաւ Ամեն. Ս. Գատարազը Հայրը, հետո՛ւ ունենալով Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ, Տ. Տանէ և Տ. Կիրեղ Սրբազանները:

Ս Ի Ո Ն

ՑԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ 1979 ՏԱՐԻՈՑ

ԲԱՆՍՍՈՒՐԱԿԱՆ. —

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Սեփանոս

Գրդ. Աղբամաբայ 22

Ղուկաս Վրդ. Խաբերդյի 67

Յովհաննէս Քհն. Մանկամարեց 108

Խաչատուր Արք. Կեսարացի 172

Կոմուկ Թալի Գագառուց 215

Հայկական ծածկագրեր 261

MICHAEL E. STONE. — Two leaves
of Acts in the Perkins Library 24ՓԱՅԼԱԿ ԱՆԹԱՊԵԱՆ. — Պոստուրից
Բարադամու եւ Յովսէփով 25Պոստուրից եւ Խաչ Խիկարայ
Իմաստնոյ 110

Վարդան Արեւելցու Հաւաքումն

Պոստուրեանց կորած աղբիւրներ 265

ԲԱՆՍՍՈՒՐԱԿԱՆ. —

Եղիշկուր. — Երբ կը նայիմ 14

Մեծ պահեր 59

Մարգարեաներ 104

Վերջալոյս 104

Երեւան 169

Գեղարդ 211

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ. — Քառեակներ 17, 61,
105, 212, 259Autumn garden (Սիլվա Կապու-
սիկեանի՝ քղմ.) 212

* (Մարո Մարգարեանի՝ քղմ.) 259

Գ. ՃԱՐՏԱՐ. — Վարդանեց յիշատակիմ 18

Քառեակներ 18

Խնդրանքներ 62

Բանաստեղծութիւն մը նման... 62

ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ՆՈՒԷՐՆԵՐ

Շնորհակալութեամբ եւ օրհնութեամբ կ'արձանագրենք 1979 տարւոյ ընթացին Ս. Յակոբ-
եանց Մայր Տնտեսին եւ լոյ Սրբապետին հղած հետեւեալ բարեպաշտական նուէրները:

1. — Վանքաբնակ, Ս. Յակոբայ կա-
րուհի, Տիկին Սաթենիկ Թէրզիպաշեան
կը նուիրէ կենաց Փայտի երկու մասաքս-
եայ բռնիչներ:

2. — Թեհրանաբնակ Շահէ Մուրա-
նան կը նուիրէ երկու միջակ եւ մէկ փոքր
ասեղնազարդ ճերմակ քորփուրաններ:

3. — Պէյրութաբնակ Տիկին Մարի
Որտապետան կը նուիրէ կարմիր յատակով
արծաթաթիկ բանուած խաչով ծածկոց մը
Ս. Գլխադրին:

4. — Լոս Անճելոսաբնակ Տէր եւ Տի-
կին Ոսկան եւ Էլիզ Ստամպուլիաններ կը
նուիրեն Ս. Յակոբանց Մայր Տաճարի
խորաններուն, Ս. Յարութեան Քրիստոսի
Գերեզմանին, Ս. Աստուածածնայ Գերեզ-
մանին եւ Ս. Հրեշտակապետաց Աւագ Խո-

րանին եւ Բանտին՝ սպիտակ յատակով
կտաւի վրայ գործուած խաչերով եւ վար-
դերով զարդարուն եւ ասեղնազարդ ծոպե-
րով սեղաններու հետեւալ ծածկոցները: —

4 հատ Մայր Տաճարին՝ Աւագ Խոր-
անին, Ս. Գլխադրին, Ս. Աստուածածնայ
եւ Ս. Կարապետի խորաններուն:

1 հատ Ս. Յարութեան Քրիստոսի Ս.
Գերեզմանին:

6 հատ Ս. Աստուածածնայ Տաճարին՝
չորս ծոպկամաններով միասեղ:

2 հատ Ս. Հրեշտակապետաց՝ Աւագ
Խորանին եւ Քրիստոսի Ս. Բանտին:

Սեղանի այս ծածկոցները յանձնուե-
ցան պատկան տեսչութեանց, վասն գոր-
ծածութեան ըստ նուիրատուներու փա-
փաքին:

ՀԱՅՐԻԿ ԱՐՔԵՊՍ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ

Լուսարարապետ Ս. Արոտոյ

Երզանիկ չեմ...	106	ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ. —	
Հովհաննիսյան	171	Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Ամենափրկիչ	
Յարգանք ու սեր	171	Վանք Նոր-Ջուղայի	69
Մտնումներ	213	Ս. Աստուածածին Վանք Անկիւրիոյ	119
Մենք բռնադատուներ	260	Ս. Կարապետի Վանք Տարօնոյ	178
ՍԻՆԱՍԻԱԿԱՆ ՊՈՆԻՖԻԿԱՆ. — Ասեման ապի	60	Աւանդական Վանք	227
ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ. —		Ս. Նեան Վանք Սեբասթիոյ	276
Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Իրենեոսի		ՋԵՆՈՎԱԿԱՆ. —	
նորայոյն հաստատումներ	38	ՓԱՅԼԱԿԱՆ ԱՆՔԱՊԵՆ. — Հայերէն	
ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻՋԵԱՆ. — «Բարե-		նորայոյն ձեռագիր	216
խօսութիւն Սրբոյ	71	ՄԱՏԵՆԱԿԱՆ. —	
«Համալսարանական Սուրբեր»	121, 181, 228	Ա. Յ. ՍԻՆՈՒՆԻ (Հրաւ.) — Վասն պահոց	29
«History of the Armenians in the Holy Land»	277	Ի Սուրբ Փառասունցի	114
Գ. ՀԱՐՏԱՐ. — «Բերեալաւա»	122	Ի կիցն պոռնիկ	174, 222
«Մարմին եւ Արիւն»	183	Ս. ԳՐԱԿԱՆ. —	
ԳՐԱԿԱՆ. —		ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻՋԵԱՆ. — Տիրա-	209
Գ. ՀԱՐՏԱՐ. — Անկապ խոհեր	19, 64, 214	մօր ձեռնագիր	
Գ. Ճ. — Նահապետութիւն եւ վերա-		ՏՈՒՄԱՐԱԿԱՆ. —	
ծնունդ	107	ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻՋԵԱՆ. — Զատիկ	35
Մ. ՄԱՆՈՒԿԱՆ. — Ռուսիա, քեզի		հարցը	
համար մեղմելու կ'երթաւ ես	63	ՏԻՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ. —	
ԳՐԱՄԱԿԱՆ. —		Ճօն Ե. Թագաւորի հիւանդութիւնը	42
ԶԱՐԵԶ ՊՈՆԻՖԻԿԱՆ. — Հայկական		Ն. Վ. Բարձր Գօթիսէրին ժամանումը	42
դրամներու նոր հաւաքածոն քան-		Երուսաղէմի նուազման տարեդարձը	42
գարանէն ներս	270	Բարձր Գօթիսէրին Ի Ս. Յակոբ	75
ԽՄԲԱԿԱՆ. —		Դուրեան Յոսէփէն 75, 138, 186,	233
Ե. — Ս. Հոփսիմեանց անհիւններու		Զատիկական հանդէսներ	138
յայնութիւնը	54	Կիլիկիոյ Կարդղիկոսութիւնը եւ	
Դպրոցական տարին	98	Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը	138
Եկեղեցական դասը	146, 194, 244	Դպրոցական հանդէսներ	186
ԿՐՈՆԱԿԱՆ. —		Գրաք Պօնաթ	279
ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻՋԵԱՆ. — Նո-		Գեղարուեստական յիշատակ մը	
րոգուող ժամանակը	12	Ս. Յակոբիցի	279
Ուղեւորութիւնը	57	«ՍԻՈՆ» ԼՈՒՍԱՐԱՆՈՒԹԻՆՆԵՐԸ	
Խոսարհութիւն	102	Մեծ Պահիր ինչո՞ւ Փառասուն-	
Տիրապետը	167	դական կը կոչուի	41
Գրաստութեան թագաւոր	257	Այլ Եկեղեցիներու մօտ Մեծ Պահիր	
ՏԻՐԱՅԻ ԵՊՍ. ՄԱՐՏԻՆԱՆ. —		ինչպէ՞ս կը պահուի այսօր	41
Տեառնընդառաջ	56	Միայն Հայց. Եկեղեցւոյ յատուկ է	
Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ	101	խորաններու վարագուրումը	
ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԸ. ՄՈՒԹԱՅԻՆԱՆ. —		Մեծ Պահիր ընթացիկ	74
Եկեղեցւոյ մայրը	166	Ուրիշ ծագում առած է նախա-	
ՎԱՋԷ Ե. ՎՐԻ. ԻԿԱՆՏՈՍԵԱՆ. —		տեսակի դրութիւնը	74
Ս. Պատարագը՝ բնականական		Ինչո՞ւ Շաբաթ օրեր եւս Սուրբ	
սկզբնական օրացանկներ	207	Պատարագ կը մատուցուի	137
		Հայց. Եկեղեցւոյ սովորութեան	
		հակառակ չէ՞ երկոյնան ժա-	

մունց Ս. Պատարագ մասուցանել
Ինչ է Աստուածամոր թոնհրու
կարգը այլ Եկեղեցիներու մօտ
Կարելու թոնհրու տնտեսական
մասին
Նամուրքան կեանք՝ մեր եւ
Օրթոդոքս կամ Կաթոլիկ
Եկեղեցիներու միջեւ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ. —

Յուն. — Փետր. Ամսօրեայ լուրեր
Մորս — Ապրիլ » »
Մայիս — Յունիս » »
Յուլիս — Օգոստոս » »
Սեպտ. — Հոկտ. » »
Նոյմբ. — Դեկտ. » »

Ա. ՅԼԵԻԱՅԼՔ. —

Գ. — Եկեղեցիներու միութեան եօթն.
եակը Յուսապեմի մէջ
ՍԱՀԱԿ ԳԱԼԱՅՃԱՆ. — Տեղեկագիր
Կիւլպենկեան Մասեմաշարանի
ՇԱՀԷ ԱՐՔԵՊՍ. ԱՃԷՄԵԱՆ. — Տարե-
կան Տեղեկագիր Ժառանգաւորաց
Վարժարանի եւ Ընծայարանի
Կ ԻՐԵՂ ԵՊՍ. ԳԱՐԻԿԵԱՆ. — Տարե-
կան Տեղեկագիր Ս. Թարգմանչաց
Յրեւորական Վարժարանի
Շ. — Ակնարկ՝ Ժառանգաւորաց Վար-
ժարանի պատմութեան 150, 199,
Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր Մենդեան
պատկաւը Բեթղեմի Ս. Այրէն
Շնորհաւորական գիր՝ Ամենայն Հայոց
Վեհապառ Հայրապետէն 5, 50
Շնորհաւորական հեռագիր՝ Յովհան-
նէս — Պօղոս Բ. Պապէն 6, 52
Շնորհաւորական գիր՝ Ռուսաց
Պիմեն Պատրիարքէն 6, 52
Շնորհաւորական գիր՝ Վսեմ. Տիար
Ալեքս Մանուկեանէն 7, 53
Շնորհաւորական գիր՝ Մեծի Տանն
Կիլիկիոյ Կաթողիկոսէն 51
Շնորհաւորական գիր՝ Քենթրալըրիի
Արքեպիսկոպոսէն 53
Հեռագիր՝ յուլիսի Վեհ. Հայրապետի 7, 236

Հեռագիրներ (յուլիսի Ս. Զատիկ առթիւ) 88
Հեռագիրներ (Ս. Մենդեան առթիւ) 280
Պատրիարական Կոնդակ՝ Վսեմ.
Տիար Ալեքս Մանուկեանի ուղղում 8
Պատրիարական Կոնդակ՝ Վսեմ. Տիար
Եղուարդ Մարտիկեանի ուղղում 242
Վսեմ. Տիար Ալեքս Մանուկեանի
Հ. Բ. Ը. Մ. Ի Նախագահութեան
25ամեակը 10
Զեռնագրութիւն Արքեպիս 43
Գերո. Տ. Տիրայր Եպս. Մարտիկեան
մեր մէջ 47
Հիւրեր՝ Հայրենիքէն 47
Բացում Էստրա եւ Հէլեն Մարտիկ-
եան Թանգարանի 76
Հայ Արուեստի Եօթնեակ 78
Ապրիլեան Յուսապեմ 80
Վերստոյի պատմութիւնը ցուցադրու-
թիւնը Մուսապեմի մէջ 83
Թանգարանի նուիրատուութիւն մը 87
Ամսօրեայի Հանդէս Ժառ. Վարժարանի 139
Տարեկան հանգիստութիւն Ս. Թարգ-
ման աջ Սեպտեմբ. Վարժարանի 139
Ամսօրեայի Հանդէս Իդապետեան-Կիւլ-
պենկեան Վարժարանի, Ամման 187
Ժառ. Վարժարանի եւ Ընծայարանի
վերջին տարիներու հունձը 195
Հաղորդագրութիւն — Ամենայն Հայոց
Հայրապետի այցը Պառու 234
Ամեն. Տ. Եղիշէ Պատրիարքի այցը
ժընեւ 235
Մեծ հանգիստութիւն ի պատիւ
Բարեւոյ Եղուարդ Մարտիկեանի 242
Կարելու խորհրդա ցուրիւններ
Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի
եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ
Կաթողիկոսութեան պատգամա-
ւորութիւններու միջեւ 248
Շաբաթօրեայ երեկոյքներ Ժառանգ-
աւորաց Վարժարանի 236, 282
Նոր Մարկապետ 281
Ցանկ՝ Կիւլպենկեան Մասեմաշարանի
կողմէ ստացուած գրքերու 94, 143, 190
Բարեպաշտական նշաններ 285
Ցանկ նիւթոց 1979 տարւոյ. 285

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Մեծ հանգիստը ի պատիւ Բարեբառ Նյուարդ Մարտիկեանի	Երես	242
Պատրիարքական Կոնգակ՝ Վսեմ. Տիար Նյուարդ Մարտիկեանի ուղղութեամբ		242
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		
— Եկեղեցական դասը	Շ.	244
Կարեւոր խորհրդակցութիւններ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պատգամաւորութիւններու միջեւ		248
Ակնարկ ժառանգաւորաց Վարժարանի պատմութեան Շ.		251
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
— Քրիստոս բազաւոր	Գէորգ Ս. Ճինիվիքեան	257
ԱՆՆԱՍՏԵՂՉԱԿԱՆ		
— * *	Քրդ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	259
— Քառեակներ	» »	259
— Մեծի բանաստեղծներս	Գ. ՃԱՐՏԱՐ	260
ԱՆՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Հայկական ծածկագրեր	Ն. ԱՐՔ. ՄՈՎԱԿԱՆ	261
— Վարդան Արեւելցու «Հաւաքումն Պատմութեան» կորած աղբիւրները	ՓԱՅԼԱԿ ԱՆԹՈՊԵԱՆ	265
ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ		
— Հայկական դրամներու նոր հաւաքածոն քանդաւորուեց ներս	ՋԱՐԵՀ ՊՏՈՒԿԵԱՆ	270
ՀԱՅԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ		
— Ս. Նշան Վանք Սեբասթիոյ	Ն. ԱՐՔ. ՄՈՎԱԿԱՆ	276
ԴՐԱՆՈՍԱԿԱՆ		
— «History of the Armenians in the Holy Land»	Գէորգ Ս. Ճինիվիքեան	277
«ՍՈՒՆ», Ի ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ		
— Նմանութեան կէտեր՝ մեր եւ Օրթոքսոս կամ Կաթողիկ Սկեղեցիներու միջեւ		278
ՇԻՍՈՒՆ ՑԱՐԻ ԱՌԱՋ		
— Քրաթի Պոնար		279
— Գեղարուեստական յիշատակ մը Ս. Յակոբին		279
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
— Հեռագիրներ		280
— Նոր Սարկաւագներ		281
— Օգոստոսիոյ երեկոյքներ ժառանգաւորաց Վարժարանի		282
— Եկեղեցական - Բեմական		283
— Պատգամական		284
Բարեպաշտական նուէրներ		285
Յանկ նիւթոյ 1979 տարւոյ		285

